

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

MAJ 4/5 · 92

Fynd av 1200-talsmynt i Kyrkesviken, Ångermanland

Fynd av romerska denarer i Ysby, Halland

Trädgårdsmästaren och kung Eriks skatt

Ulla Westermark avtackad

Finsk medaljkonst

SVERIGE 15:—
NORGE 15:—
DANMARK 15:—

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36 • Box 5132, 102 43 Stockholm
Telefon 08-662 62 61

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

ORDNAR

Numismatisk litteratur

Medlem av Sveriges Mynthandlars Förening

Boken om ÖDETOFTA OFFERKÄLLOR

Nu finns boken
om Barnabrunnarna
i Tolg att köpa!

Monica Golabiewski Lannby vid Kungliga Myntkabinettet i Stockholm har här beskrivit myntfyndet 1901 och boken innehåller en fullständig fyndförteckning. Men också en skildring om själva fyndet och traditionen bakom Barnabrunnarna med en utblick över offerkällor och deras roll i folktraditionen.

Boken har utgivits av Smålands museum/Kulturspridaren Förlag och är på 36 sidor. Priset är 50 kronor.

Vill Du ha den direkt i brevlådan tillkommer porto och omkostnader, enklast är då att sätta in 60 kronor på postgiro 68 14 43-8 Smålands museum och på talongen skriver Du då Barnabrunnarna samt Ditt eget namn och adress så sänder vi hem Ditt exemplar.

Välkommen med Din beställning och mycket läsning!

KULTURSPRIDAREN FÖRLAG

SMÅLANDS MUSEUM

Box 102 - 351 04 VÄXJÖ - Tfn 0470-451 45

Sveriges Mynthandlars Förening

är organisationen för etablerade mynthandlare i Sverige. Föreningen bildades redan 1973 och har idag 27 medlemmar, verksamma på 15 orter i landet. Du som önskar köpa, sälja eller värdera mynt, sedlar eller medaljer – Vänd Dig alltid till en etablerad mynthandlare! Medlemmar i Sveriges Mynthandlars Förening har den erfarenhet och kompetens som krävs för att avgöra och garantera äkthet och kvalitet på mynt och andra numismatiska objekt. Den yrkeskunskap de professionella mynthandlarna har, borgar för seriös behandling och köptrygghet! Inom föreningen finns en reklamationsnämnd dit Du som kund kan vända Dig om Du skulle anse Dig felaktigt behandlad av något medlemsföretag. När det gäller mynt – vänd Dig alltid till experter – det lönar sig!

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL

Kungsgatan 30, Box 7662
103 94 STOCKHOLM 3
Tel. 08-10 10 10

AMNEKLEVS MYNTHANDEL

Skolngatan 20, 602 25 NORRKÖPING
Tel. 011-10 29 50

ANTIKBODEN

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

ANTIKÖREN MYNT & ANTIK

Stureplatsen 1, 411 39 GÖTEBORG
Tel. 031-18 39 60

DALA MYNT & FRIMÄRKSHANDEL

Trotzgatan 16, 791 27 FALUN
Tel. 023-142 50

GALLERI SPECIE

Storgatan 19, 574 21 VETLANDA
Tel. 0383-152 01

KARLSKRONA MYNTHANDEL

Hantverkaregatan 11
371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

KRONANS MYNT

Västra Hamngatan 6 (Antikhallarna)
401 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

RUNE LARSSON MYNTHANDEL

Osterlånggatan 16, 502 32 BORÅS
Tel. 033-11 03 15

LUNDS MYNTHANDEL

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel. 046-14 43 69

MALMÖ MYNTHANDEL

Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-11 65 44

MYNTINVEST CORONA

Östra Storgatan 20
611 34 NYKÖPING
Tel. 0155-863 25

MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96, Box 19507
104 32 STOCKHOLM
Tel. 08-673 34 23

MYNT & METALLBÖRSEN

Norrmalmsstorg 1, 4 tr
111 46 STOCKHOLM
Tel. 08-20 55 01

MYNTSAMLARNAS POSTORDER

Box 103, 240 32 FLYINGE
Tel. 046-526 30

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL

Nybrogatan 36, Box 5132
102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Stora Brogatan 2B, Box 4
761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26

NUMISMATICA

Kaserntorget 6, Box 2332
403 15 GÖTEBORG
Tel. 031-13 33 45

J. PEDERSEN MYNTHANDEL

Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel. 042-12 25 28
Filial: Skolngatan 24, 502 32 BORÅS
Tel. 033-11 24 96

SELINS MYNTHANDEL

Regeringsgatan 6
101 53 STOCKHOLM
Tel. 08-11 50 81

SKÖVDE SAMLARFORUM

Sandtorget 1
Box 259, 541 26 SKÖVDE
Tel. 0500-123 75

STRANDBERGS MYNT & FRIMARKEN

Arsenalsgatan 8, Box 7377
103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10

TAMCO NUMISMATICS

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel. 08-33 77 75

TICALEN MYNTHANDEL

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel. 031-20 81 11

THÖRNSTRÖMS MYNT & ANTIK

Drottninggatan 48, 582 27 LINKÖPING
Tel. 013-13 54 65

INGEMAR WALLIN MYNTHANDEL

Grevstregatan 15, Box 7317
101 29 STOCKHOLM
Tel. 08-661 23 80

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

Vasagatan 42, Box 490
101 29 STOCKHOLM
Tel. 08-11 08 07

Sveriges Mynthandlars Förening

— DIN GARANTI FÖR SERIÖS BEHANDLING!

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING. Tel. 0155-863 25

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS TIDSKRIFT

Föreningens kansli:
Sandhamnsgatan 50A, nb
115 28 Stockholm
Tel 08-667 55 98
(onsdag - torsdag kl 10.00 - 13.00)

Svensk Numismatisk Tidskrift:
Box 5405
114 84 Stockholm
Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

SNT utkommer under
första veckan i
februari - maj,
september - december
Prenumeration: helår 125:-

ANSVARIG UTGIVARE
Ian Wiséhn

REDAKTION
Tel 08-783 94 00

Redaktör:
Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:
Lars O Lagerqvist

Annonser:
Kjell Holmberg
Tel 0292-303 45
(kvällstid och helger)

Annonspriser:
2:a omslagssidan 1 450:-
omslaget 4:e sida 1 800:-
1/1 sida (151×214 mm) 1 200:-
2/3 sida (99×214 mm) 850:-
1/2 sida (151×105 mm) 650:-
1/3 sida (47×214 mm) 450:-
1/4 sida (72×105 mm) 350:-
1/6 sida (47×105 mm) 250:-
1/12 sida (47×50 mm) 150:-

Sista materialdag:
Den 1:a i månaden
före utgivning
Heloriginalt manus och
gärna skiss.
Sändes till SNT, adress enl ovan.

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik kommer att avböjas

Tryck:
Masterprint Sätteri & Tryckeri AB
ISSN 0283-071X

Vårprogram 1992

Om ej annat anges, hålls mötena kl 18.30 på Sandhamnsgatan 50 A.
Tag buss nr 41 till Rökubbsgatan eller T-bana till Gärdet.

- Maj 5 Auktion i Historiska museets hörsal, Storgatan 41, Stockholm.
Visning 16.45 - 18.00. Auktionen börjar kl 18.10.
Detta blir föreningens enda auktion i år.
- 23 Årsmöte. Kl 13.00 - 16.00. Riksarkivet, Fyrverkarbacken, Stockholm.
Årsmötesförhandlingar enligt stadgarna och visning.
Kl 17.00. Supé på Karlshälls gård, Långholmen. Pris 285:-.
Obligatorisk anmälan till kansliet tel 08-667 55 98 ons - torsd 10-13.

Redaktionen önskar SNT:s läsare en lång och fin sommar
i det kinesiska ordspråkets tecken:

Mycken läsning är en outhärlig skatt

Kansli

Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag och torsdag.

Semesterstängt: Midsommar - 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Innehåll SNT 4/5 · 92

	Sid
Erik Knutsson eller Erik Eriksson?	104
Vikingatida (?) mynt under altaret	106
Svenska utmärkelsetecken (2)	107
Nytt fynd av romerska denarer i Halland	110
Slut på börsmonopolet	113
Svarta havsfyndet - ett omdiskuterat myntfynd. Äkta eller falskt? ..	114
Trädgårdsmästaren och kung Eriks skatt	115
Något om tillståndet i Kungl Myntkabinettet efter Liljegrens död 1837	116
En räknepenny hittad i Bro socken i södra Uppland	118
Ulla Westermark avtackad	119
Gustav III och Herkules	120
Medeltidsskatten från Vejby torvmosse	121
Några knappa ord om finsk medaljkonst i samband med en gåva från Sven Svenssons stiftelse för numismatik	122
Offerkällan i Rydaholms socken	125
Hillska skolan i Barnängen	126
Torparnas dagsverkspolletter på Kjuloholm i Finland	129
Från läsekreten	132
Medaljnytt	133
Styrelsens årsberättelse jämte SNF:s bokslut 1991	134
Recensioner	135
Auktioner och Mässor	138
Föreningar	138
Utställningar	139
Kongresser	139

Omslag

Brakteat med fågel med utbredda vingar inom slät ring. Präglad under
1200-talets första hälft, LL XII.B:5. Diam 13 mm. Se artikel sidan 104.

Erik Knutsson eller Erik Eriksson?

Av Kenneth Jonsson

Den äldre medeltidens svenska myntning är ofta stum, dvs den saknar inskrifter som anger myntherre och myntort. Även i de fall där inskrifter förekommer kan vissa dateringsproblem finnas eftersom det ofta förekommer myntherrar med samma namn vid olika tidpunkter. Normalt ger depåfynden en bra hjälp vid dateringen, men för den äldre medeltiden är de få och ofta dåligt dokumenterade.

Fig 1.

En brakteattyp med svärd och bokstäverna E - R (eller förvirrade varianter härav) är speciellt besvärlig i detta avseende (fig 1). Det faktum att två exemplar finns i ett fynd från Bünstorff i norra Tyskland (då Danmark), vars nedläggningstid brukar anges till 1223-1225 (t.p.q. 1216), gör att bokstäverna borde syfta på Erik Knutsson 1208-1216. Övriga fynd skulle dock tala för en senare datering, dvs Erik Eriksson 1222-1229, 1234-1250. Ett litet depåfynd med fyra mynt funna 1991 vid arkeologiska undersökningar vid Kyrkesviken, Grundsunda socken, Ångermanland, gör att det finns anledning att på nytt diskutera dateringen. Samtliga fyra mynt i Kyrkesvikenfyndet är brakteater och har blivit böjda i kanten. De låg ovanpå varandra och det är helt klart att de utgör en skatt (fig 2).

1. Svärd mellan bakvänt R och kors. LL XIII:5. 0,10 g.
- 2-3. Kirkgavel. LL XII:C:6a. 0,10 g, vikt ? (uppklistrad).
4. Krona. LL XVI:A:1. 0,15 g.

Vid arkeologiska undersökningar av boplatlager i Kyrkesviken, Grundsunda socken i Ångermanland, påträffades hösten 1991 fyra tidigmedeltida brakteater liggande ovanpå varandra. Tre av mynten var ihopvikta åt samma håll i ena kanten med det fjärde övervikt åt andra hållet som ett fodral. I närheten hittades också ett kantfragment av en slättringsbrakteat, sannolikt en svealandsbrakteat från 1200-talet.

Länsmuseet-Murberget, Härnösand, utför undersökningen, som pågår tom 1992, i samarbete med Örnsköldsviks museum och Umeå universitet inom det sk Risöfjärdsprojektet.

Det kan också nämnas att vid grävningar på 1930-talet i Kyrkesviken påträffades en gotländsk penning från 1200-talet endast ca 10 meter från detta fynd.

till ca 1240 eller senare: Brunngården (Styra), Ljunga, Räppe och Skörtinge. En sannolik datering är ca 1240-1245.

Frågan är då hur den första typen med *svärd* ska dateras. Som nämnts ovan ingår den i en serie där de uppenbarligen äldsta har ett svärd mellan bokstäverna E - R. Dessa bokstäver kan knappast tolkas som annat än ERICVS REX (kung Erik). Detta innebär att Kyrkesvikenfyndet nu kan läggas till de två tidigare kända fynd (Ljunga och Skörtinge) som också innehåller dessa tre typer. Detta är desto viktigare som endast en del mynt i Skörtingefyndet är kända. Nu kända fakta talar därför för att typen med svärd bör föras till Erik Eriksson och då till hans första regeringsperiod 1222-1229.

Fig 2. De fyra brakteaterna funna vid Kyrkesviken.

Samtliga mynt är präglade efter götäländsk mynträkning (1 mark = 384 penningar). Myntorten är säkerligen Lödöse för alla tre typerna även om endast myntningsunderlag för nr 2-3 har påträffats i Lödöse (Ekre 1971, 65 ff). Denna senare typ med *kyrkavel* daterades av Thordeman till ca 1200-1225, men de tre tidigare kända depåfynd där typen ingår (Köping, Ljunga och Skörtinge) är alla yngre. Baserat på fynden borde dateringen sättas till ca 1225-1240, vilket betyder att flera olika regenter är tänkbara som myntherre.

Typen med *krona* är den som är enklast att datera. Den förekommer i fyra depåfynd som alla bör dateras

En osäkerhetsfaktor i sammanhanget är de tre olika myntcirkulationsområden som fanns fram till ca 1250 (fig 3). Depåfynden i dessa tre områden har olika karaktär som sammanhänger med de monetära förhållanden som rådde inom respektive område, där gränserna i Götaland i stort sett sammanfaller med gränserna för Skara resp Linköpings stift. I västra Götaland var myntningen koncentrerad till Lödöse och de ytterst få depåfynd som är kända från 1200-talets första hälft tyder på en reglerad myntcirkulation och en kort cirkulationstid för varje enskild typ. Motsvarande förhållande med en reglerad myntcirkulation har sannolikt åtminstone period-

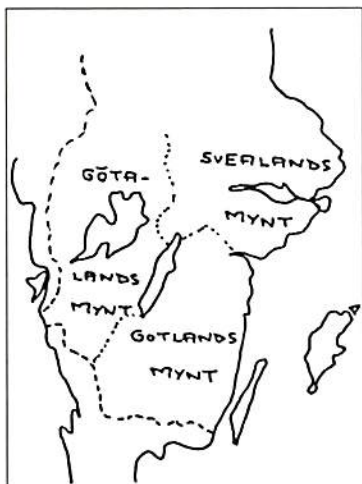

Fig 3. Myntcirkulationsområden före 1250.

vis rätt i Svealand, men det är svårt att bedöma på grund av att endast ett depåfynd är känt. I östra Götaland var situationen radikalt annorlunda eftersom det inte skedde någon lokal myntning i området, utan mynt från Gotland dominerade helt myntcirkulationen. Denna brist på reglering medförde också att mynttyper kunde bli kvar i omlopp under längre tid än som var fallet i de områden där mynten präglats. Eftersom typen med svärd inte är känd från något depåfynd i västra Götaland är det svårare att bedöma präglingsstiden. Alla nu kända depåfynd är ju påträffade i områden som ligger utanför det primära cirkulationsområdet för typen (detta gäller även Kyrkesviken som ligger alltför långt norrut för att en reglerad myntcirkulation ska vara sannolik) och dateringen blir då osäkrare. Det är dock osannolikt att "gamla" typer skulle utgöra ett större inslag i ett depåfynd ens i dessa områden eftersom de även där efterhand ersattes av nyare typer, även om denna process skedde långsammare.

Ytterligare ett depåfynd från Kungahälla i Bohuslän — som då tillhörde Norge — är intressant i sammanhanget. Skaare har på goda grunder daterat nedläggningstiden för detta fynd till ca 1250-1260 (Skaare 1970, 22). Bland de ca 1.900 norska mynten ingick även ett exemplar av svärdstypen. Detta enda svenska mynt är med den traditionella dateringen till Erik Knutsson 1208-1216 sannolikt det

Fig 4. Mynttyper präglade i Lödöse 1196-1250.

Slutsatser

Det nya fyndet från Kyrkesviken gör att de skäl som tidigare fanns att datera brakteattypen med svärd till Erik Erikssons första regeringsperiod 1222-1229 har fått ytterligare stöd. Sett i ett längre perspektiv skulle Lödösemyntningen under 1200-talets första hälft då fördela sig på följande tidsperioder (fig 4).

1.	1196-1208	Sverker Karlsson	Lejon	LL XII:A
2.	1208-1216	Erik Knutsson	Krönt huvud	LL X:B
3.	1216-1222	Johan Sverkersson	Örn	LL XIV
4.	1216-1222	Johan Sverkersson	Krona	LL XIV
5.	1222-1229	Erik Eriksson	Svärd mellan E-R	LL XIII
6.	Ca 1230-1240	(Knut Långe/Erik E)	Kyrka	LL XII:C
7.	Ca 1230-1240	(Knut Långe/Erik E)	Fågel	LL XII:B
8.	Ca 1240?	Erik Eriksson	Stjärna och halvmåne	LL XIX
9.	Ca 1240	Erik Eriksson	Krönt huvud	LL XV
10.	Ca 1240-1245	Erik Eriksson	Rutad krona	LL XVI
11.	Ca 1245-1248	Erik Eriksson	Krona över stjärna	LL XVI
12.	Ca 1248-1250?	Erik Eriksson	Korsat kors	LL —

äldsta myntet i fyndet. Om typen dateras till Erik Eriksson 1222-1229 är det lättare att förklara dess förekomst i fyndet.

Typ 8 och 12 är båda mycket sällsynta och dateringen för den senare, som endast är känd från ett depåfynd (Räp-

pe) resp ett lösfynd (Halltorp), är synnerligen osäker. Den datering som anges här bygger på antagandet att den är underrepresenterad i fynden tack vare att den endast hann cirkulera under mycket kort tid innan myntreformen ca 1250, då en mycket omfattande

myntning påbörjades och som även innefattade östra Götaland, där gotländska mynt tidigare varit helt dominerande. Man får då räkna med att äldre mynt snabbt försvann ur cirkulation (inväxlades). Den förra typen (nr 8) förekommer i ett fynd (Halltorp) som i litteraturen getts en så tidig depositionstid som ca 1230 och i ett sent fynd (Brunnsgården). Halltorpsfyndets gotländska inslag är dock inte nödvändigtvis så tidigt som angetts i litteraturen utan kan mycket väl vara yngre. Det faktum att tre exemplar av typ 8 ingick i Brunnsgårdenfyndet gör, att man ogärna vill datera typen alltför tidigt och ca 1240 blir då en rimlig tolkning. Sammanställningen ovan rymmer även många andra osäkerhetsfaktorer; tex kan de två typerna under Johan Sverkersson, som stilmässigt skiljer sig från övriga Lödösetyper, mycket väl (helt eller delvis) vara präglade i Svealand. Den relativa kronologin mellan typerna med fågel resp kyrka är också mycket osäker.

Anmärkning:

För arbetet med att ta fram fotografierna till denna artikel får jag tacka Monica Golabiewski Lannby.

Fynd

- Brunnsgården** Brunnsgården, Styra sn, Östergötland. 1786. Ca 24.300 ex. Nedläggningstid ca 1265. SHM-KMK utan nr. Th 45.
- Bünstorff** Bünstorff kyrkogård, Slesvig, Tyskland. 1827. Ca 5.000 ex. Ett urval förvärvades av Den kgl. Mont- og Medaillesamling, Köpenhamn. Nedläggningstid ca 1225. Th 29.
- Halltorp** Halltorps kyrka (depåfynd), Småland. 1951. 31 ex. Nedläggningstid ca 1240. SHM-KMK 26330. NNÄ 1961, s 168. Halltorps kyrka (hopat fynd), Småland. 1951. SHM-KMK 26330. NNÄ 1961, s 174-175.
- Köping** Köpings kyrkogård, Öland. 1915. 332 ex. Nedläggningstid ca 1240? SHM-KMK 15500. Th 39.
- Ljunga** Ljunga, Täby sn, Östergötland. 1828. Ca 4.700 ex varav 528 ex är beskrivna (ej beskrivna mynt var sannolikt gotländska). Nedläggningstid ca 1245. SHM-KMK 500. Th 40.
- Räppe** Räppe, Öjaby sn, Småland. 1909. 395 ex. Nedläggningstid ca 1245/50. SHM-KMK 13932. Th 35.
- Skörtinge** Skörtinge, Skärkind sn, Östergötland. 1800. Okänt antal men säkerligen hundratals ex. Ej inlöst men enstaka ex senare förvärvade av KMK. Nedläggningstid ca 1245. Th 41.

Litteratur och förkortningar

Ekre 1971: R Ekre, *Myntningsfynd från Lödöse*. NNÄ 1971, s 60-86.

Jonsson 1983: K Jonsson, *Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180-1250*. Numismatiska Meddelanden XXXIV, s 75-103.

KMK: Kungl Myntkabinetet, Stockholm.

LL: LO Lagerqvist, *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.

NNÄ: Nordisk Numismatisk Årsskrift. Helsingfors / Köpenhamn / Oslo / Stockholm.

SHM: Statens Historiska Museum, Stockholm, inventarienummer. Mynten tillhör KMK.

Skaare 1970: K Skaare, *Norsk utmyntning på Håkon Håkonssons tid*. NNÄ 1970, s 5-36.

Th: B Thordeman, *Sveriges medeltidsmynt*. Ingår i Nordisk Kultur 29 (Mynt), Stockholm 1936, s 1-92. □

Vikingatida (?) mynt under altaret

"Kyrkans läge, på en höjd bland skogsdungar, är ganska intagande. Hon är för övrigt, ehuru i senare tider mycket förändrad, en av de oansenligaste i länet." Så skrev Axel Emanuel Holmberg i sitt arbete *Bohusläns historia och beskrifning* (1842-45) om Högås kyrka i Bohuslän. Denna kyrka revs under 1860-talet för att ge plats åt en mer modern kyrkobyggnad, färdig 1868. Den gamla kyrkans tillkomstår är okänt, men torde ha varit under tidig medeltid. Man anser att det ännu tidigare stått en stavkyrka på platsen. Högås gamla kyrka var helgad åt Jungfru Maria. Ända fram till 1826 fanns endast jordgolv inne i kyrkan.

När kyrkan revs hittades ett mycket gammalt mynt. Om detta finns det en notis i Bohusläns Tidning 2 maj 1868:

"I Högås kyrka i Skredsviks pastorat, en af de oansenligaste i Bohuslän, men också en af de äldsta, predikades sista gången sistlidne annandag påsk. Den utdömda kyrkan började derefter rifvas, hvarvid man under altaret påträffade ett mynt med årtalet 1050. Huruvida detta vid kyrkans byggande der blifvit nedlagdt eller sedermera ditkommit, kan man naturligtvis ej afgöra."

Nu så här i efterhand är det svårt att avgöra riktigheten i påståendet om att det skulle vara ett mynt från mitten av 1000-talet; ej heller existerar mynt från denna tid med ut-satt årtal. Tyvärr är inte myntet bevarat och någon inlösen till staten skedde aldrig.

JW

Högås gamla kyrka, Bohuslän. Bläckteckning av GH Brusewitz. Reprofoto: Fritz Engström, KMK.

Svenska utmärkelsetecken (2)

Av Leif Pålsson

Forts från
nr 9-10/1988

Guldvasen till kronprins Gustaf (IV) Adolfs faddrar ur bondeståndet tilldelades av konung Gustaf III på drottningens kyrktagningsdag 27 dec 1778 de nio deputerade ur detta stånd som varit vittnen vid kronprinsens dop 10 nov samma år (talmannen och faddrarna ur de övriga stånden fingo andra minnesmedaljer och minnestecken att bäras i kedja). Genom kunglig skrivelse (inrikescivilexpeditionen) 14 maj 1782 tilläts bland dessas efterkommande »den äldste sonen man efter man, så länge han odlar och bebor samma hemman, må få bära ofwännämnda tekn, till ihogkomst af den heder, som hände hans släkt, och till en påminnelse om trohet och nit för Konung och Fädernesland». »Nåde-tecknets» ärflighet bekräftades ytterligare i ett enskilt fall i febr 1787.

Guldvasen (vederbörande erhöll även – troligen för vardagsbruk – ett duplikat av förgyllt silver) bäres utan band, fastsydd på bröstets vänstra sida, och är identisk med Vasa-ättens vapenbild (jfr Vasaordens i ett följande nr). Den har på fransidan inskriptionen (t ex) »GIFWIT / AF / K: GUSTAF III: / TILL / RIKSDAGS FULLMÄGTIGEN / FRÅN BOHUS LÄN / LARS TORBIÖRNS-SON / FADDER / TILL / SWERIGES KRONPRINS / GUSTAF ADOLPH / DEN 10: NOVEMBER 1778».

Officiella medaljer

I. FÖRLÄNADE AV KONUNGEN I STATS- RÅDET (*Kungl. Maj:t*) eller – enligt den sedan 1975 gällande författningen – *regeringen*:

Dessa medaljer äro f n på åtsidan försedda med H. M. Konung Carl XVI Gustafs bild, vänstra sidan, samt omskriften CARL · XVI · GUSTAF · SVE- RIGES · KONUNG (kungatitlatur enligt SFS 1973:702) eller CAROLUS · GUS- TAVUS · REX · SVECIAE, tidigare med H. M. Konung Gustaf VI Adolfs bild, vänstra sidan, samt omskriften GUS- TAF · VI · ADOLF · SVERIGES · GÖTES · OCH · VENDES · KONUNG (SFS 1950:535) eller i vissa fall latinsk titu- latur GUSTAVUS · VI · ADOLPHUS · SVEC · GOTH · VAND · REX. Fransidan har i

Exempel på samtida vase, ingående i Vasa- ordens storkorskraschan m/1772 (ur ordensstatuterna).

regel inskriften runt omkretsen utan kantlist samt en eklövskrans nedtill. Däröver finnes utrymme för ingrave- ring av mottagarens namn, vilket dock betr Illis quorum och För berömliga gärningar samt på övriga medaljers 18:e och 12:e storlekar präglades fram till 1974.

Där ej annat är särskilt angivet, äro medaljerna försedda med kunglig krona. Denna är betr 8:e, 6:e och 5:e storlekarna försedd med en bygel bestående av på ömse sidor om kronan fastlödda snett uppåtriktade bladorna- ment, upptill sammanhållna av en metallstång, varöver bandet trädes. Dessa storlekar bäras på bröstet, av damer monterade i bandrosett. 18:e och 12:e storlekarna äro försedda med ring och bygel, den förstnämnda bäres i lång guldkedja, den sistnämnda i band om halsen.

Sedan 1951, då även den nuvarande fransidan infördes, är kronan ofodrad och av »gustavskronans» typ. Medalj- krona hade införts genom ett kungligt brev 22 dec 1841, varmed även fast- ställdes ett enhetligt »höglätt band med gula kanter» och fransida med eklövskrans och den belönades namn, till att börja med för den nya 5:e storleken. Tidigare bars medalj antingen i kedja av samma metall – buren om halsen eller i knapphållet – eller i ett för varje tillfälle bestämt band såsom blätt eller vitt eller Vasaordens gröna, stundom Svärdsordens blå-gula eller Nordstjärneordens svarta, osv. (I äld-

re tid förekom stundom att de som er- hållit medaljer ej uttryckligen förläna- de att bäras själva försett dem med fästnordning och kedja, band e d).

Medalj för tapperhet i fält, åt- och fränsi- da, modernt silverexemplar, slaget i ring senast 1914, då präglingssäret började in- stämplas i randen; foto: Lars-Ingvar Jön- son 1973. – Jfr Myntkontakt 1/1981:17.

För tapperhet i fält, GM(SM) tf, och För tapperhet till sjöss, GM(SM) ts, instiftades av konung Gustaf III 28 maj 1789 i anledning av 1788-90 års krig emot Ryssland såsom en för underofficerare och manskap i silver präglad tapperhetsutmärkelse. Genom kungligt brev 15 maj 1808 infördes guldmedaljer att tilldelas officerare (dessförinnan en dylik förlänad 1807). De anses numera endast kunna utdelas då riket befinner sig i krig, men ha tidigare tilldelats ett antal svenska krigsmän för bedrifter i främmande krigstjänst; guldmedalj i fält senast 1915, till sjöss 1886 och silver-

Detalj ur Pehr Hilleströms oljemålning "En bergsman kommer på besök," där denne bär faddertecknet, en vase av guld, fastsytt på rocken. Privat ägo. Foto N. Lagergren, ATA.

medalj i fält 1857. Ingen nu levande person innehar dessa medaljer. För upprepade hjältedåd tilldelades ny medalj. Senaste statuter fastställdes 24 mars 1807.

Medaljerna, som präglas i 8:e storleken och saknar kunglig krona, visa på åtsidan sedan 1809 Svärdsordens krönte riddartecken (dessförinnan Gustaf III:s bild och Gustaf IV Adolfs namnchiffer), medan den ena versionen på framsidan har inskriften FÖR / TAPPERHET / I FÄLT inom en lagerkrans och den andra inskriften FÖR / TAPPERHET / TILL / SIÖS inom en med sex symmetriskt placerade antika skeppstävvar belagd lagerkrans. Framsidan har ofta oriktigt burits utåt. Under 1900-talet utdelade exemplar har varit försedda med krona.

Band (fastställt 1809 för guldmedaljen och 1819 jämväl för silvermedaljen): Kluvet av gult och blått; ursprungligen var det mellanblått, sedan 1809 bars silvermedaljen i Svärdsordens band. Säsom särskild utmärkelse kunde guldmedalj förlänas med Svärdsordens band och silvermedalj med guldmedaljens.

En utredning angående en modernisering av hittills tillämpad praxis för medaljens utdelande gjordes på 1950-talet (1951 års krigsdekorationskommitté), men ledde ej till något beslut.

Illis quorum meruere labores («Åt dem vilkas verksamhet gjort dem därav förtjänta»). GMiq, vanligen kallad »*Illis quorum*» eller rentav »*Illis*», tillkom genom beslut av konung Gustaf III 12 jan 1785. Den betraktas numera såsom Sveriges förnämsta belöningsmedalj och utdelas främst såsom erkänsla för framstående kulturell och social, stundom även konstnärlig och administrativ, verksamhet. Ursprungligen utdelades den i såväl guld som silver såsom »större» och »mindre» medaljen (präglade i 18:e resp 12:e storleken) samt i för varje enskilt fall bestämt band, kedja eller endast »att förvaras». Den utdelas numera i 18:e, 12:e (båda återinförda 1881 resp 1883), 8:e (införd 1850) och 5:e (fr o m 1842) storlekarna, sedan 1902 endast i guld; den förstnämnda bäres i kedja om halsen (enstaka undantagsfall, 1891, dock i band om halsen). Silvermedalj av 5:e storleken utdelades sista gången 1857, av 8:e 1901, guldmedalj av äldre 12:e storleken å bröstat 1861 (äldre versionen upphörde eljest 1841). Medaljen har under 1900-talet endast i enstaka fall tilldelats utlänningar. Enligt sedermera tillämpad praxis skola meriterna hänföra sig till riksplanet – undantag 5:e storleken för bla kyrkomusiker – och oavlönat uppdrag, men få ej ha förvärvats i tjänsten – undantag 12:e storleken till vissa generaldirektörer – eller på grund av donationer. Sedan 1974 utdelas medaljen endast såsom särskild utmärkelse för sådana allmänna samhällsinsatser som icke enbart avse en lång tids innehav av statligt eller kommunalt uppdrag – främst avses allttjämt personliga insatser på riksplanet för kulturella, vetenskapliga, välgörande och andra allmännyttiga ändamål. För att uppnå ökad enhetlighet i belöningsystemet gives *Illis quorum* generellt företräde vid val mellan denna medalj och medaljen "För medborgerlig förtjänst" (1989). 18:e storleken, som sedan 1881 endast utdelats 48 gånger, räknas såsom en synnerligen förnämlig utmärkelse; 12:e storleken har sedan 1883 utdelats 164 gånger. Vid i sällsynta fall innehav av två olika storlekar bäras båda.

Medaljen har latinsk konungatitulation och är i övrigt av ovan beskrivna utseende.

Band (fastställt 1841): Blått med gula kantränder. Säsom särskild utmärkelse tilldelades medaljen 1926 förfat-

Av regeringen utdelade medaljer med latinsk inskrift, åtsida med Konung Carl XVI Gustafs bild och titulatur. 5:e storleken (24 mm); foto: Hasse Wingdén.

tarinnan dr Selma Lagerlöf med *serafimerband* (12:e storleken).

Konung Gustaf VI Adolf tilldelades såsom kronprins 18:e storleken 1939; prins Bertil erhöll den 1969. Samma storlek innehaves fn (1990) av nio undersåtar (beslut 1981, 1982, 1984, 1987 och 1989); innehav därav medför serafimerriddares placering sedan 1980.

Medaljens devis är ett citat ur Propertii ord i III. boken 4:de elegien.

För berömliga gärningar, GM (SM)bg, tillkom genom kungligt brev 30 juni 1832 såsom en svensk version av »*Sui memores*» (se nedan). Enligt en drygt 100-årig utdelningspraxis tilldelas denna medalj svenska och andra nordiska undersåtar såsom belöning för räddande av människoliv, varvid fara för eget liv förelegat. Den tilldelades dock 1958 ett antal fotbollsspelare för insatser vid detta års världsmästerskapstävlingar i Sverige. Den utdelas i regel i guld av 5:e storleken och i silver av 8:e storleken någon enstaka gång även i guld av 8:e storleken (bl a 1921 till konung Christian X av Danmark och, senast, 1927). Silvermedalj av 5:e storleken har ej förekommit sedan 1911, av 12:e storleken å bröstat 1867 (om äldre format, se *Illis quorum* ovan); guldmedalj av 12:e storleken utdelades 1873 (å bröstat) och 1887 (om halsen). Även utländska medbor-

Nytt fynd av romerska denarer i Halland

Av Bengt Westergaard

Fynd av romerska denarer vid arkeologiska boplatundersökningar i Sverige är en sällsynthet. Om vi håller oss till fastlandet och undantar Gotland och Öland, så har liknande fynd gjorts endast en gång och då på Helgö i Ekerö. För södra Sveriges del finns inga uppgifter om fynd av romerska denarer i samband med arkeologiska undersökningar av något slag (Lind 1988 s 39). Det fynd som presenteras nedan får alltså betraktas som något unikt.

Bakgrund

Ifrån Halland finns sedan tidigare två depåfynd av romerska denarer. Det ena påträffades år 1854 vid Mjällby strand, Söndrums socken, väster om Halmstad; det andra påträffades och framtoogs under åren 1929-30 i Flintarp, Hasslövs socken, söder om Laholm. Mjällbyfyndet utgjordes av fem denarer, medan Flintarpsfyndet bestod av inte mindre än 263 st (Arbman 1954 s 128, Balling 1967 nr 12 resp 9). Till dessa två kan nu fogas ytterligare ett depåfynd, ett fynd som framkom i samband med en arkeologisk undersökning av förhistoriska boplatlämningar i Ysby år 1991. Fyndet har tidigare bara publicerats i en ytterst kortfattad artikel i länsmuseets årsbok HALLAND (Westergaard 1991). Ysby (= den östra byn) är belägen en dryg halvmil öster om Laholm, alldeles invid Lagans dalgång (fig 1). Byn och dess historia är intimt förknippad med dess kyrka. Både kyrkan och den plats varpå utgrävningarna företogs, är belägna på fastigheter med namnet Hov, vilket enligt ortnamnsforskningen är fornhalländska och betyder "gudahus" (jfr Sahlgren 1948 s 68). Hov är också det ursprungliga namnet på kyrka och socken. Namnbytet skedde antagligen under 1200-1300-talen. Varför namnet ändrades från Hov till Ysby är mycket oklart. Måhända kan de nu avslutade arkeologiska undersökningarna i Ysby bidra med en förklaring härtill.

Boplatsen

De utgrävda boplatlämningarna är belägna ca 50-200 m norr om Ysby

Figur 1.

kyrka. Platsen har undersökts i två omgångar. I båda fallen har undersökningarna föranletts av husbyggnation och genomförts för Hallands länsmuseum i regi av författaren.

Den första undersökningen gjordes 1987, den senaste alltså 1991. Inledningsvis bör dock påpekas att bearbetningen av det arkeologiska materialet från det sista undersökningstillfället ännu inte är färdig. Vidare har resultatet av den sista undersökningen framtvingat en revidering i fråga om tolkningen av de lämningar som framkom 1987 (jfr Westergaard 1987). Båda undersökningarna har dock be-

rört samma fornlämning (RAÅ 56 i Ysby socken) och därför kommer de båda undersökningstillfällena att behandlas tillsammans.

Det undersökta området omfattar en i det närmaste sammanhängande yta på ungefär 12000 m². Topografiskt sett utgörs området av en svagt östsluttande, sandig höjdpå i Lagaåns branta dalgång, ca 38-40 m öh. Området avgränsas i väster av ett mindre skogsparti där berget går i dagen. Här döljer sig också en förhistorisk gravhög.

Ur bosättningsstrategisk aspekt har platsen varit attraktiv alltsedan äld-

re stenålder. Stora mängder flinta av Maglemosekaraktär (ca 7500-6000 fKr) tillvaratogs vid båda undersökningstillfällena. Denna tidiga bosättningsfas har också bekräftats via en C^{14} -datering (Westergaard 1989. Samtliga här refererade C^{14} -dateringar härrör från 1987 års undersökning).

Nästa kända bosättning inträffar under tidigneolitisk tid (ca 4000-3500 fKr). Även denna har gett sig till känna genom fynd, bla i form av tidigneolitisk sk trattbägarceramik. Liksom den föregående mesolitiska bosättningen har även denna tidigneolitiska bosättning bekräftats via en C^{14} -datering.

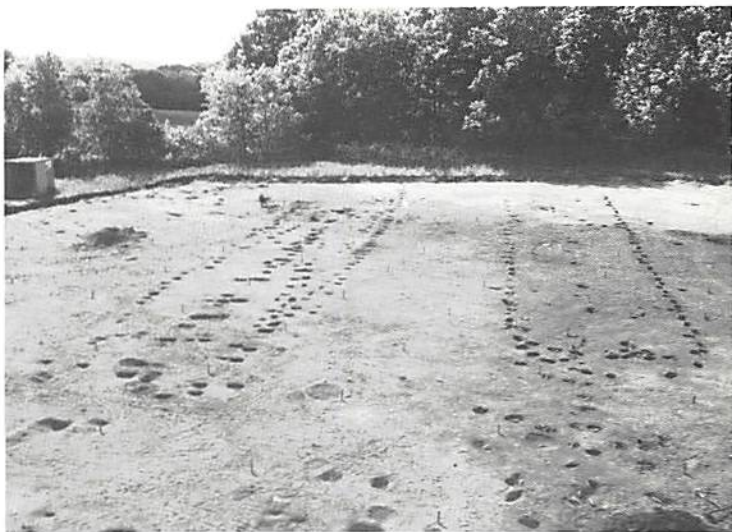
*

Den i det här sammanhanget mest intressanta bosättningen sker under romersk järnålder (0-400 eKr) och är samtidigt den som lämnat de mest påtagliga och omfattande spåren efter sig.

Lämningarna från denna bosättning utgörs i första hand av spår efter långhus och mindre byggnader (fig 2). Spåren består av mörkfärgningar (stolphål, härदार och avfallsgropar) som framträder i den ljusa sanden då matjorden väl avlägsnats. Totalt rör det sig om fem långhus och ca tio mindre hus. I åtminstone två fall synes långhusen vara flankerade av småhus, vilka tillsammans ger intryck av att utgöra gårdsenheter. Den största av dessa enheter (Hus VI-VIII, fig 3) har därtill en absolut cirkelformig byggnad (Hus IX) placerad mitt på "gårdsplanen", framför huvudbyggnaden. Det är denna gård som i första hand nu associeras med myntfyndet.

Långhusen har varierat i längd mellan 30-40 meter. Samtliga hus har haft en bredd på mellan 5-6 meter. Alla hus synes ha haft en i det närmaste identisk orientering i västlig-östlig riktning.

Det mesta talar för att husen, med några få undantag, varit samtida, dvs från romersk järnålder. Utöver de ovan refererade dateringarna, föreligger nio C^{14} -dateringar som, med hänsyn tagen till aktuella felkällor, alla kan sägas falla inom detta tidsavsnitt. Därtill kommer ett omfattande keramiskt fyndmaterial som även det pekar i samma riktning. Även om den fortsatta bearbetningen med all sannolikhet kommer att leda till smärre

Figur 2. Två av de långhus som påträffades vid undersökningen, sedda från öster. Foto: Bengt Westergaard.

Figur 3. Plan över husen VI-IX samt anläggning 2214 varifrån mynten påträffades (vid pilen ovan samt infälld sektion till vänster).

justeringar, så lär den nuvarande tolkningen i princip kvarstå; gårdarna ingår i en tillsvidare namnlös by- eller gårdsbildning från de första århundradena efter Kristi födelse.

Mynten

De nu aktuella mynten påträffades i ett av de tusentals stolphål som grävdes ut i samband med undersökningen (A2214, infälld i fig 3). Dessvärre kan inte just detta stolphål sägas utgöra någon direkt påvisbar konstruktionsdel i något av de hus som påträffades. Inte desto mindre synes associationen till den största av gårdarna vara klar, främst genom att det myntförande stolphålet påträffades mindre än fem meter norr om huvudbyggnaden (Hus VI).

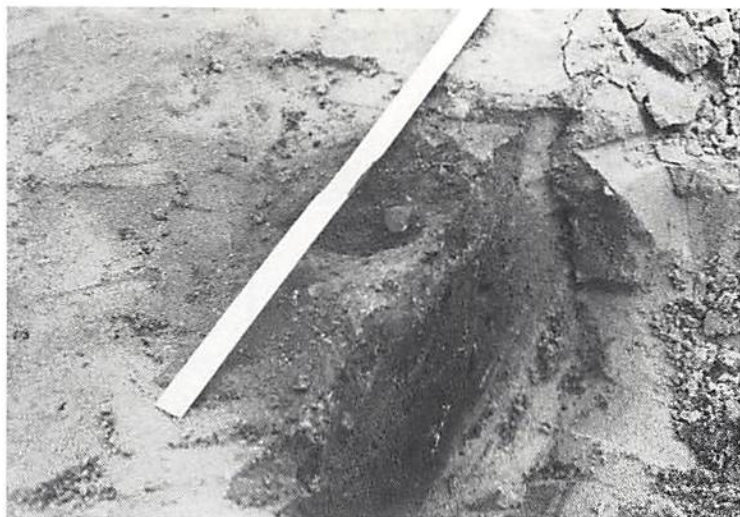
På fig 4 ses ett av mynten in situ i stolphålets fyllning. Detta, tillsammans med de övriga mynten, påträffades samlade relativt ytligt i stolphålet, vilket också framgår av fig 3.

Hur de hamnat där är naturligt nog den mest intressanta frågeställningen och samtidigt den mest svårbesvarade. Min egen principiella inställning till alla former av fynd i stolphål är att de, med några få undantag, har ett begränsat utsagovärde då de i allmänhet är sekundärt ditkomna. Risken för sekundära depositioner är naturligtvis större på platser likt denna, där det förekommit mer än en bosättning. Till undantagen räknar jag bla uppenbara depositioner, medvetna eller ej, dit dessa mynt med största sannolikhet bör föras.

Det förefaller som om mynten legat samlade i någon form av hölje, tex en läderpung, som för länge sedan försvunnit. Organiskt material har en väldigt kort livstid i de sura och genomsläppliga sandjordarna i Halland. Inga andra fynd gjordes i anslutning till mynten.

Kring själva orsaken till depositionen kan man bara spekulera. Mynten kan naturligtvis ha hamnat i stolphålet av misstag. Mer troligt är emellertid att de deponerats/gömts i stolphålet för att senare hämtas tillbaka. Att det verkligen rör sig om ett stolphål ställer jag utom allt tvivel. Likaså att det rör sig om en samlad deposition.

Mynten har bestämts av Harald Nilsson på Kungl Myntkabinetet i Stockholm. Bestämningen lyder som följer (jfr numrering av mynten på fig 5):

Figur 4. A2214 med ett av mynten in situ. Foto: Bengt Westergaard.

1. Antoninus Pius (138-161).

Oläslig inskription.

Åtsidan: Antoninus Pius, lagerkransad och högervänd byst.

Frånsidan: Pietas (Fromheten) stående åt vänster vid altare med högra handen höjd.

Vikt: 2.52 gram. Stampställning: 06.

Myntort: Rom.

Referens: Roman Imperial Coinage (RIC) III, sid 27, 14.

2. Densamme.

Åtsidan: ANTONINVS AVG PIVS PP. Antoninus Pius, högervänd och lagerkransat huvud.

Frånsidan: Genius stående åt vänster med patera (offerskål) och sädesax.

Vikt: 2.35 gram. Stampställning: 06.

Myntort: Rom 145-161.

Referens: RIC III, sid 43, 133.

3. Densamme.

Åtsidan: [ANTONINVS AVG PIVS PP.]TRP X eller XI. Antoninus Pius, högervänd och lagerkransat huvud.

Frånsidan: COS III. Annona (?)* med yppighetshorn stående åt vänster och med vänster hand på en modius (spannmålmått), som står på en till hälften synlig kruka.

Vikt: 2.03 gram. Stampställning: 12.

Myntort: Rom 146-148.

Referens: Jfr RIC III, sid 46, 163.

4. Marcus Aurelius (161-180).

Åtsidan: M ANTONINVS AVG TR P XXIII. Marcus Aurelius, högervänd och lagerkransat huvud.

Frånsidan: FELICITAS AVG COS III. Felicitas (Lyckan) stående åt vänster med caduceus (Mercurius' häroldsstav) och scepter.

Vikt: 2.77 gram. Stampställning: 12.

Myntort: Rom.

Referens: RIC III, sid 229, 203.

5. Densamme, för Lucius Verus.

Åtsidan: L VERVS AVG ARM PARTH MAX. Lucius Verus, högervänd och lagerkransat huvud.

Frånsidan: TR P VI IMP III COS II. Parthisk fånge sittande bakbunden med koger, båge och vapen vid fötterna.

Vikt: 2.85 gram. Stampställning: 08.

Myntort: Rom.

Referens: RIC III, sid 258, 548.

6. Commodus (180-192).

Åtsidan: M COMM ANT P FEL AVG BRIT. Commodus, högervänd och lagerkransat huvud.

Frånsidan: FORTVNAE MANENTI C V PP. Fortuna (Ödet/Turen) med ymighetshorn sittande åt vänster och hållande häst i tyglarna.

Vikt: 2.30 gram. Stampställning: 12.

Myntort: Rom.

Referens: RIC III, sid 386, 191.

Slutmyntet (nr 6) anger tiden efter vilken depositionen måste ha ägt rum, dvs tidigast i slutet av äldre romersk järnålder. Förhoppningsvis kan de kommande C¹⁴-dateringarna ge närmare besked om den faktiska åldern på depositionen.

Gemensamt för de sex mynten är att de, enligt konserveringsrapporten, är anfräta men relativt välbehållna. De synes således förete likheter med övriga fynd av romerska denarer från Öland och det svenska fastlandet i så måtto att dessa är betydligt mindre slitna än motsvarande mynt funna på Gotland (Lind 1988 s 99 ff).

*Annona är en personifikation av (riklig) spannmålstilldelning.

Figur 5.

De senaste årens hektiska utgrävningssverksamhet i länet har bragt många boplatser i dagen. Flera av dessa har varit samtida med Ysby-boplatzen utan att där gjorts liknande fynd av mynt. Samma sak gäller uppenbarligen också det övriga landet. Man får således utgå ifrån att innehav av denarer under den aktuella tidsperioden varit förbehållet ett fåtal människor. Än färre tycks ha förlorat sina värdesaker på boplatzen. Osökt kommer man då att tänka på centrala personer som stormän och hövdingar. I fallet Ysby är det inte bara myntfyndet, som gör platsen till något utöver det vanliga. Även konstruktionsdetaljer i husen, den regelrätta gårdsbildningen och det cirkelrunda huset på den aktuella gårdens mitt gör att platsen skiljer sig från andra samtida. Min nuvarande arbetshypotes går i stora drag ut på att vi här står inför en form av stormannagård från romersk järnålder. Det är synnerligen frestande att se gårdens avskilda belägenhet öster om den egentliga byn, Hov, som ett tecken härpå. Måhända har vi också här den betydligt mer långsökt och tidsmässigt mer avlägsna förklaringen till varför Hovs kyrka, senare Ysby kyrka, inte anläggs "mitt i byn" utan öster om den egendamma i anslutning till kyrkans föregångare (Hov = "gudahus"?) och initiativtagare. □

Litteratur

Arbman, H. Hallands forntid. *Hallands Historia* del I. Halmstad 1954.

Balling, J. De romerske møntfund fra Skåne, Halland og Blekinge. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1967 s 5-81. Lund 1967.

Ewald, V. *Funnen denarskatt i Hasslöv. Vår Bygd* 1930.

Jansson, B. *Ysby kyrka. Julhälsningar* 1984.

Lind, L. *Romerska denarer funna i Sverige*. Stockholm 1988.

Sahlgren, J. *Ortnamnen i Hallands län*. Del I. Lund 1948.

Westergaard, B. *Nutida bostäder på forntida boplatser*. HALLAND 1987.

Westergaard, B. *Skattfynd i Ysby*. HALLAND 1991.

Bengt Westergaard
är antikvarie vid
Stiftelsen Hallands läns museer
i Halmstad.

Slut på börsmonopolet

Börsmonopolet upphävs och Stockholms fondbörs ombildas till aktiebolag. Det föreslår regeringen i en kommande proposition. Förslagen har gått på remiss till lagrådet. (Lagradsremiss om ny börsstiftning mm)

Stockholms fondbörsmonopol skall ersättas med konkurrerande börser och auktoriserade marknadsplatser.

På de blivande börserna skall värdepappersinstitut och riksbanken få handla. Även utländska företag som i sitt hemland får delta i börshandel, får handla på de nya svenska börserna.

På de auktoriserade marknadsplatserna får även andra företag handla, bara de har tillräckligt stort kapital och i övrigt är "lämpliga".

Både börser och marknadsplatser skall drivas som aktiebolag eller ekonomiska föreningar.

När Stockholms fondbörs ombildas till aktiebolag får dess medlemmar köpa hälften av aktierna och emittenterna den andra hälften. Riksgälden och Skandinaviska Enskilda Banken kommer att bli de största ägarna i Stockholmsbörsen.

Ordentliga prospekt blir obligatoriska vid erbjudanden till allmänheten att köpa värdepapper. Alla bolag vars aktier säljs på de nya börserna måste lämna halvårsrapporter.

Väsentliga förändringar i en persons aktieinnehav i ett bolag skall offentliggöras. Svensk lag anpassas till Europeiska Gemenskapens regler, så att den som genom köp eller försäljning passerar vissa gränser (10 procent, 20 procent, o s v, av röstetalet) skall informera bolaget och finansinspektionen. Bolaget informerar sedan allmänheten.

Om förslagen genomförs kommer Sverige att uppfylla alla EG:s krav på handel med värdepapper. Regeringen vill att de nya reglerna skall träda i kraft den 1 januari 1993.

Förslaget bygger på värdepappersmarknadskommitténs betänkande (SOU 1989:72).

TS

MYNTFYND

Skattjägare har bärgat guldmynt och en guldtacka till ett värde av mer än sex miljoner kronor i floden Rio de la Plata i Uruguay. Guldmetallet kommer från en spansk gallion som sjönk i slutet av 1700-talet.

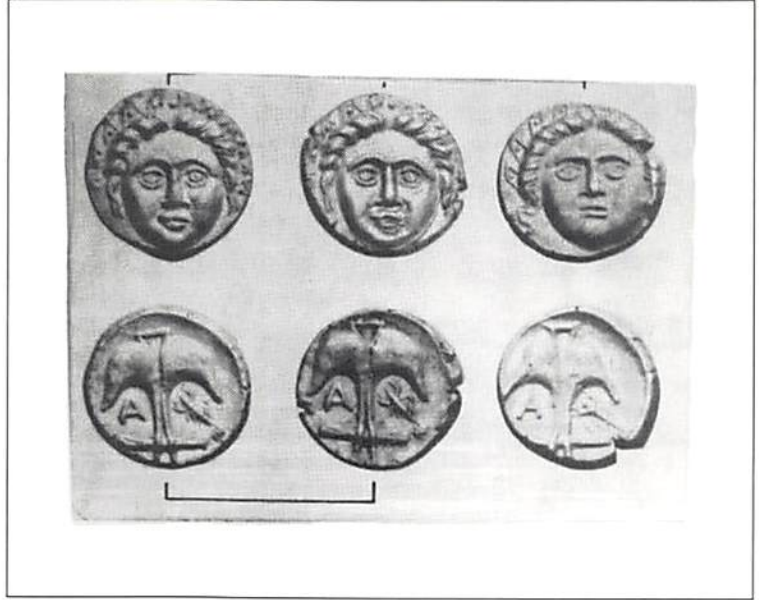
Svarta havsfyndet – ett omdiskuterat myntfynd Äkta eller falskt?

Av Ulla Westermark

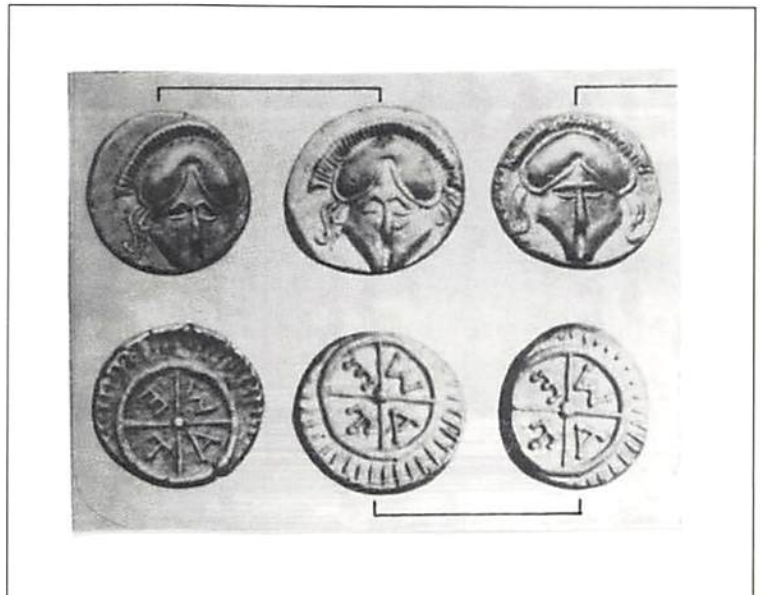
ett fynd av småmynt, dioboler, från de antika städerna Mesembria (nuvarande Nesebur) och Apollonia Pontica (nuvarande Sozopol) vid Svarta havet (nu Bulgarien) har under de senaste åren livligt diskuterats i den numismatiska pressen, i första hand i den amerikanska veckoskriften *Coin World*. Diskussionen som alljämt pågår gäller om mynten är äkta, moderna förfälskningar eller rentav antika imitationer.

Fyndet lär ha gjorts 1986 i Bulgarien, i en by inte så långt från de antika myntorterna vid havet. Mynten dök först upp i Västtyskland 1988 och har sedan distribuerats åt olika håll, huvudsakligen till USA. Antalet mynt är obestämt, men det rör sig om flera tusen exemplar. Redan i början av 1989 bedömdes fyndet som falskt av British Museum sedan ett urval av ca 30 mynt granskats där. Experterna vid Bank Leu, Zürich, gjorde samma bedömning. Stilistiskt såg mynten märkliga ut (särskilt de från Apollonia), och alla exemplaren var underviktiga trots att mynten var välbevarade. En preliminär teknisk undersökning tycktes dessutom visa att plattarnas struktur var annorlunda. Flera myntfirmor drog nu tillbaka materialet. Den amerikanska firman Classical Numismatic Auctions in Quarryville, Pa, agerade mycket korrekt. De skickade ut en pressrelease med varning för mynten och publicerade alla för dem kända stampar i en broschyr, som vem som helst kunde skicka efter.

Därmed var saken emellertid inte utagerad. Den stora amerikanska firman Heritage, Dallas, som tydligen förvärvat ett större antal av mynten, vände sig till dr Stanley Flegler vid Michigan State University för att få en ingående teknisk analys av mynten. Hans undersökning blev en överraskning. Han fann att mynten var gjorda i en låghaltig metall, vilket inte tydde på förfälskning, eftersom en modern falskmyntare inte skulle använda så dålig metall. Han kom dessutom fram till att plattarnas tekniska struktur var riktig. Denna un-

Dioboler från Apollonia Pontica i Svarta havsfyndet. Skala 2:1.
Ur Bulletin on Counterfeits, Vol 15:1, 1990.

Dioboler från Mesembria i Svarta havsfyndet. Skala 2:1.
Ur Bulletin on Counterfeits, Vol 15:1, 1990.

dersökning övertygade emellertid inte alla. British Museum höll fast vid sin tidigare bedömning. Alan Walker vid Bank Leu påpekade att en stor svårighet är att de båda aktuella myntorterna är så litet kända. Det finns ingen numismatisk undersökning av dessa präglingar, och mycket litet material är publicerat. Mynten finns bara i ganska ringa antal även i de stora offentliga myntkabinetten. I Bulgarien, hemlandet, finns en hel del, det mesta opublicerat.

The International Bureau for the Suppression of Counterfeit Coins (IBSCC) anlätade nu tre olika laboratorier i Europa för att kontrollera Fleglers tekniska undersökning, vars riktighet de endast kunde bekräfta. På

grundval härav bedömde kommittén mynten som antika imitationer, en irreguljär myntning med låg vikt och halt från en okänd myntort. Detta uttalande publicerades i *Bulletin on Counterfeits* 15:1, 1990, med ett rikt urval avbildningar på två planscher.

Nästa steg i händelseutvecklingen var att Dr Fegler, enligt uppgift lastad med tung vetenskaplig utrustning, under tre veckor besökte Bulgarien, där han bl.a. träffade chefen för det lokala museet i Nesebur (det antika Mesembria) och studerade mynten där och i andra bulgariska samlingar. Nationalmuseet i Sofia, där flera kända experter på antika mynt är och varit verksamma, omnämns dock inte alls i hans uttalande från resan (*Coin World* 1643, 9 okt 1991). Enligt uppgift i denna artikel tyckte de bulgariska numismatiker som Flegler talade med att uppståndelsen i väst kring fyndet var enbart skrattretande. För dem var allting i sin ordning, den låga vikten, den märkliga stilen osv. Allt stämde med de mynt, som de hade i sina egna museer. Till och med mynt slagna av samma stamper som mynt i det kontroversiella fyndet, kunde letas fram i de bulgariska museerna.

Flegler blev därigenom ännu mera övertygad om att mynten är antika men antika imitationer, eftersom hans tidigare tester hade visat att mynten har mycket dålig halt. Det är samma ställning som den IBSCC tagit (se ovan). Det är en kompromiss, som verkar som en nödlösning, och den har knappast lyckliggjort den numismatiska världen. Många oklarheter kvarstår, och diskussionen för och emot fortsätter. Det är väl känt att Bulgarien är storproducent av falska antika mynt och förser marknaden med ett rikt utbud av både grekiska och romerska förfalskningar. Men ett helt fynd med en rad varianter, är det möjligt? Skicklighet finns och arbetskraften är billig, varför det ur arbetsynpunkt säkert är möjligt. De stampkopplingar med museimynt som Flegler talar om att han funnit är inte något bevis för Svarta havs-fyndets äkt-het. En förfalskare måste ha förebilder, och dessa är givetvis att söka i hemlandet Bulgarien. Någon riktig klarhet torde man inte kunna nå förrän någon tar sig för att göra en numismatisk studie av de båda myntserierna omfattande allt tillgänglig material, både fynd och museisamlingar. □

Diobol från Mesembria i KMK. 1,28 g. Skala 2:1. Foto: Gunnel Jansson.

Trädgårdsmästaren och kung Eriks skatt

En fråga som ofta dyker upp i riksdagsakta, hovräkenskaper och domstolsprotokoll under Johan III:s regering är de "50.000 ungerska gyllen, förutom en hel hop silver", som Erik XIV och Göran Persson låtit gräva ner. Detta skulle de ha gjort i en förkänsla av kommande olyckor. Den stora skatten, som värderades till fem à sex "tunnor guld", satte naturligtvis igång fantasin hos många. Kung Eriks olycksdagar var septemberdagarna 1568, då hans makt och härlighet slogs i spillror. Omedelbart efter avsättningen började ryktena tala om Eriks stora skatt. Johan III och alla hans syskon var fullkomligt övertygade om att Erik undangömt dyrgräp och guldmynt. Denna uppfattning delades också av de styrande vid franska, danska, lothringiska och polska hoven.

Redan den 17 september 1568 utfärdar Johan en instruktion för riksråden, vari de bl.a. skulle meddela bönderna, att kung Erik "hemligen undangustuckit en stor del av rikets

skatter" och samma historia återkommer i ständernas skrift den 25 januari 1569.

Den fångne Erik lär ha lyckats få ut ett meddelande till sina anhängare i vilket han lovade att "deras trohet, flit och omak skulle rikligen, väl och sannfärdigen lönt vardas", och för sin befrielse ville han ge "en summa penningar som något stäteligt vore".

Johan III anställde massförhör den 20 juni 1570 på Stockholms rådstuga om Eriks och Göran Perssons undangömda ägodelar - med alla den avsatte kungens forna tjänare, deras hustrur och barn, stadens sekreterare, rådmän och andra kungatrogna.

Johan III var också orolig för sammansvärjningar. Vi vet att bl.a. Jean Allard organiserade motståndsmän mot Johan. Allard var Eriks franskfödde trädgårdsmästare och hade överinseendet över den kungliga trädgården på Norra Malmen, dvs. nuvarande Kungsträdgården.

Allard hade förbundit sig att med

nit och skicklighet sköta sin befattning samt att från trädgården lämna frukt och grönsaker i tillräcklig mängd till Eriks hov. Den franske trädgårdsmästaren tycks också genom sin skicklighet i trädgården ha fäst uppmärksamheten vid sig. En dansk, som vistades i Stockholm, kunde berätta hem att det till Sverige anlät en utländsk trädgårdsmästare, som ämnade i ett för ändamålet särskilt byggt och med ugnar försett hus driva upp "muskatell [vindruvor], pomeranser och dylika specerier". Det måste därmed ha varit Sveriges första orangeri

Eftersom Jean Allard dels var inblandad i allt som rörde bråket om Eriks skatt, dels var en av Eriks trognaste vänner samt delaktig i upprorsförsöken till den fångne kungens förmån, är det naturligt att många ansåg att skatten hamnat i den kungliga trädgårdens mylla. Särskilt graverande var det att Allard tämligen snart blev en mycket förmögen man. Jean Allard

behöll sin tjänst även efter Eriks avsättning, från 1573 som arrendator av större delen av Kungsträdgården. På grund av ett misslyckat försök att befria Erik ur hans fängelse tvingades han lämna landet 1574. Trädgårdsmästaren återkom dock 1579 med ett par av fransmän lastade skepp och gjorde strandhugg på den svenska kusten, så att Johan III måste uppståda krigsfolk för att mota bort angreppen. Uppenbarligen måste Allard ha haft gott om pengar för att locka med sig de franska legoknektarna. Hade han tillgång till Eriks skatt?

Hur som helst fortsatte man att undra över de försvunna rikedomarna. I ett brev från Katarina Jagellonika till hennes syster Sofia den 5 oktober 1572 står det följande:

”Innan vi tillträdde regeringen i det utarmade riket, har denne elake man [dvs Erik], vilken vi nu hålla fången, bragt det i yttersta nöd. När han såg vad som skulle hända honom, nedgrävde han sina skatter i jorden, förlitande sig på att han än en gång skulle komma i besittning av dem. Hittills har man ej fått reda på dessa skatter. Om vi nu låte martera [tortera] honom skulle han väl säga var de finns, men Gud bevara oss att handla så mot honom”.

År 1573 överlät Johan III på sin legat i Polen, en tysk adelsman, Anders Lorichs, all rätt att i Sverige få uppta:

”Fördränkt gods eller hemligt nedgrävda skatter, mot en tiondel av värdet till kronan. Men, där han någon skatt finnandes varder, som konung Erik med vilja haver låtit sänka, inmura eller nedgräva, då vilja vi sådant ha oss förbehållet, och mot hans användna omkostnader giva honom en härlig och tillbörlig föräring.”

Bortsett från Eriks skatt är detta tillstånd till Lorichs ett brott mot de gamla, sedan landskapslagarnas tid, gällande reglerna. Något mer om Lorichs och hans rätt till svenska fornyfynd får vi inte veta.

Ännu så sent som 1588 hade Johan III av en viss Henrik Hass fått anvisningar om var skatten skulle finnas, och han skrev den 18 mars till ståthållarna i Stockholm, Nils Hansson Brask och Johannes Henriksson: ”...den förborgade skatten skall stå i ett valv i Stockholms nedre slottsträdgård nära det ställe där de förut grävt. Där skulle finnas trenne träd, ett som burit frukt, ett som blott haft löv och blad, och ett som var förtorkat.”

Erik XIV, gjuten medalj i silver, ensidig (Hd 12). Foto: ATA.

Enligt vad kungen fått höra, skulle knekthövitsmannen Erik Larsson känna till både platsen och träden. Men efter sökande fick man ge upp. Om det överhuvudtaget funnits en skatt i trädgården hade säkert Allard redan hittat den. Möjligheten finns också att det var Johan själv som spred ryktet om skatten. Han behövde en syndabock för bristen på pengar i landet. Säkert välkomnade han böndernas ilska mot Erik. År 1579 fick kung Johans skattsökare, Gustaf Banér, Klas Bielke och Johan Henriksson, befällning att bege sig till Gripsholm. Det var nämligen många som trodde att Erik (som suttit fången där) grävt ned stora mängder dyrgripur på platsen. Om detta skrev hertig Karls ståthållare på slottet, Bengt Oxenstierna, till sin herre:

”Jag lät efter konungens befällning dem söka, men de foro lika rika däriifrån som de kommit dit.”

En viss Peter Glaser sökte efter skatten 1583. Denna gång med hjälp av slagruta. Inget hjälpte dock. Mest trodde nog Johan och Karl att Allard var den som hittat skatten. Allard upplevdes också länge som ett hot. Man visste att han hade medel att skapa oreda och att han ville se Eriks son Gustaf som kung.

Sensmoralen med denna historia är att aldrig lita på sin trädgårdsmästare!

Ian Wiséhn

Något om tillståndet i Kungl Myntkabinetet efter Liljegrens död 1837

Riksantikvarie Johan Gustaf Liljegen (1791-1837) förde en livslång kamp mot dålig ekonomi och arbetsanhopning — en kamp som han förlorade.

Den 2 juni 1837 mötte Bror Emil Hildebrand sin chef. Liljegen hade länge varit nedstämd, obeslutsam, ängslig och grubblande över de minsta småsaker. Även denna morgon var Liljegen ”som vanligt bedröfvad ända till tårar” och talade om bekymmer med Vitterhetsakademiens räkenskaper. Hildebrand försökte lugna, men Liljegen fortsatte att vara tyngd av sina problem. På eftermiddagen var Liljegen utgången och med sig hade han nycklarna till Kungl Myntkabinetet. Senare på dagen hittade Hildebrand på Liljegrens skrivbord bla en lapp där riksantikvarien bedyrar sin oskuld i fråga om saknade pengar som tillhörde Vitterhetsakademien m.m. Det stod klart att Liljegen inte tänkte återvända. Man gick nu ut på stan och letade efter den bedrövade Liljegen. På fredagskvällen samlades akademien för att dryfta det inträffade. Lördagen kom och gick. Söndagen den 4

juni fick Antikvitetsarkivet och Kungl Myntkabinetet extra bevakning, eftersom nycklarna fortfarande var borta. På söndagskvällen fick Hildebrand, som då var hemma hos fru Liljegren, meddelande att man hittat en hatt och en svart frack på en lastbrygga vid framlidne excellensen Wetterstedts stallbyggnad vid Djurgårdsbrunnsviken nära Sirishof. Hildebrand skyndade dit, igenkände hatten och fracken samt hittade Liljegrens snusdosa och museinycklarna. Först på måndagskvällen den 5 juni hittades den döda kroppen långt ute på djupet i Brunnsviken. Liljegren begravdes i all tysthet på Maria kyrkogård.

Nu rådde det bråda dagar för Hildebrand och viktigast var det att se till samlingen. I ett brev till sin gode vän i Danmark, C.J. Thomsen, skriver Hildebrand om detta arbete (odat + 27 augusti 1837):

Inventeringen har ändteligen kunnat börjas. Den förtrade mycket förarbete och kommer säkerligen att upptaga flera månaders tid. Den är dubbelt svår att anställa, emot när Liljegren mottog samlingarna. Då låg allting, hvarje fynd för sig, insvept i särskilda paketer, med bestämda påskrifter. L-n upptog dessa paketer, upplade fornsakerna, men utan anvisning från hvilket fynd, eller från hvad ställe de äro tagna. Dessa uppgifter hade han tänkt införa i den katalog, hvilken han hade i sinnet att utarbete; men hvar till vid hans död endast funnos ofullständiga conceptlappar. Iniet fortgående diarium öfver inkomne fynd och gåfvor finnes, utan jag har måst ur de ofta sparsamma anteckningarna i Akademiens Protokoller utskrifva en sådan förteckning, sådan jag efter dessa ofullständiga källor kunnat sammanställa den. Det blifver sedermera vid inventeringen nödigt, att från deras olika förvaringsställen sammansöka allt som hört till hvarje särskildt fynd. Jag inser icke huru det skall blifva möjligt, att i detta chaos få någon reda. För de 5 åren, som jag varit här uppe, kan jag någorlunda reda mig derigenom att jag, till mitt eget nöje uppsatt beskrifning öfver de flesta under denna tid inkomna fynd. Det lilla som hittills hunnit vidgöras, i afseende på inventeringen kan naturligtvis ännu icke bevisa något. Att ingenting, af vigtigare eller kostbarare

Johan Gustaf Liljegren 1791-1837), oljemålning utförd av antingen Fredrik Westin eller Johan Gustaf Sandberg, tillhör Riksantikvarieämbetet. Foto: ATA

art, förkommit, derom är jag förvisad; ty L-n var ärlig; men att han saknade ordningssinne och smak, liksom att han ej var danad till Chef, det hafva vi alltför tydligt fått erfara, både i Antikvitets samlingarna och Riksarkivet. Var medlertid öfvertygad, att jag vid inventeringen skall lika troget bevaka enkans fördel, som Akademiens och min egen, och att jag icke skall fästa mig vid småsaker.

Åt fru Liljegren har jag sökt bereda all den hjälp, som stått i min förmåga. Hon hade också ingen, stackars qvinnor! åt hvilken hon kunde förtro sig, utom en broder, som är lam i ena knät, och således oförmögen att biträda, och mig. Bouppteckningen har redan blifvit hållen, och till min stora förundran, fann jag, att tillgångarne stego till mera än 20.000 Rdr Bco — en ovanlig behållning i en embetsmans bo! Hon skulle således vara fredad från all nöd, om icke L-ns bröder och

brorsbarn, bönder i Småland, kommo att dela hälften med henne. L-n hade väl upprättat ett slags Testamente, hvarigenom han förordnat, att enkan skall sitta i orubbadt bo efter honom; men han hade försummat, att låta bevittna detsamma; och Svenska arfslagarne äro mycket bestämda i denna fråga, så att, utan 2de närvarande vittnens samtida påteckning, har ett dylikt dokument ingen gällande kraft.

Det bör avslutningsvis påpekas att inga pengar saknades för Akademien. Liljegren var endast skyldig till att ha oordning bland sina papper och räkningar.

Ian Wiséhn

En räknepenning hittad i Bro socken i södra Uppland

Av Monica Golabiewski Lannby

En av de tidigare nürnbergska räknepenningarna har hittats i Klockarebord, Husby, Bro socken i Uppland. Upphittaren, Axel Karlsson i Klockarebord, inlämnade föremålet till Kungl myntkabinettet för bestämning sedan han funnit det i sitt trädgårdsland.

På räknepenningsens åtsida kan man se tre kronor och tre franska liljor arrangerade kring en mittpunkt omgärdad av fem punkter, som en ros. Utanför en inre ring kan man också se en slags omskrift som utgörs av gotiska bokstäver. Frånsidan visar ett riksäpple krönt av ett kors, båda i en infattning utgörande tre bågar, ett sk trepass. Omskrift som på åtsidan. Vikten är 1,35 gram, diametern 22 mm. Räknepeningen är av koppar. Den har sedermera perforerats i kanten och i det runda hålet finns en bit av en knuten koppartråd kvar. Se bild 1.

Denna typ av räknepenning tillverkades i den sydtyska staden Nürnberg (se karta, bild 2), som otvivelaktigt var dåtidens främsta tillverkningsort för räknepenningar. Motivet – kronor och franska liljor kring en ros samt riksäpplet – användes där från slutet av 1400-talet till och med 1600-talet men var som populärast under 1500-talets första hälft. Utförandet förändrades dock under den period av närmare tvåhundra år som typen tillverkades; på de allra tidigaste bestod omskriften av på måfå instansade gotiska bokstäver. Uppenbarligen hade inte räknepenningsmästarna något större begrepp om vad bokstäverna stod för och använde dem endast som dekoration. De måste dock ha kopierat bokstäverna från andra räknepenningar – de nederländska – men okunniga om deras korrekta utseende graverat dem hur som helst på stampen, ibland upp och ner, bakvänt eller to m horisontellt. På en del användes längre fram även latinska bokstäver. Alla dessa tidiga räknepenningar av denna typ är helt anonyma, d v s man kan inte avgöra vilken mästare som

Bild 1. Nürnberg, räknepenning. Koppar. Jfr Mitchiner nr 1061-63, 1400-talets slut. Funnen i Uppland, Bro sn, Husby. Foto: G Hildebrand, RIK.

utfört arbetet. Först efter mitten av 1500-talet signerades räknepenningarna med namn eller markerades av mästarna på annat sätt, tex genom olika initialtecken i omskriften. Det här funna exemplaret utgör en av de tidigaste, troligen 1480-90-talen. Jfr Mitchiner nr 1061-1063. De flesta i Sverige funna nürnbergska räknepenningarna är från 1500-talet, men även andra typer av jetonger från 1600-1700-talen förekommer. Se exempel bild 3. Frånsidans motiv – riksäpple med kors inom ett trepass – hämtades från de då cirkulerande tyska guldmynten. Se bild 4.

De nürnbergska räknepenningarna tillverkades för export på den västeuropeiska marknaden, framförallt till Frankrike. Före omkring år 1550 gjordes de enbart i koppar men senare också i mässing. I 1700-talets jetonger användes nästan bara mässing. Endast några enstaka är gjorda i silver.

Räknepenningar förekommer ofta i hopade fynd tillsammans med mynt av lägre valörer, varför det ibland har antagits att de kan ha använts såsom småmynt. Framställningarna har naturligtvis varierat oerhört genom åren – räknepenningar har tillverkats se-

Bild 2. Västeuropa under 1500-talet. Staden Nürnberg markerad.

Bild 3. Nürnberg, spelpenning utförd av Hans Weidinger (1670-1727). Mässing. Jfr Mitchiner nr 1846. Funnen i Närke, Kumla kyrka. Foto: G Hildebrand, RIK.

Bild 4. Tyskland, Dortmund. Friedrich III (1451-93). Goldgulden. Funnen i Stockholm på Helgeandsholmen. Foto: G Jansson. RIK.

dan 1200-talet – men i likhet med det i Bro funna exemplaret är många försedda med ett hål som om de använts som hängen. Få har dock, som i detta fall, hänget bevarat.

Räknepenningen från Husby har haft en sekundär funktion som hängsmycke alternativt som amulett. Särskilt metallerna koppar och silver har i folktron varit betrodda skyddsmedel mot alltifrån sjukdomar och avundsjuka till onda makter. Även kopparmynt perforerades på detta sätt för att användas som amuletter och bäras kring halsen. Såväl hålförsedda mynt som räknepennningar förekommer bland kyrkfynd. Även i offerkällor, både från medeltid och nyare tid, har man hittat hela och genomborrade mynt tillsammans med andra typer av amuletter. Fynd från vikingatiden visar att man sedan lång tid använt mynt som smycken och/eller amuletter.

Mer att läsa:

Eklund, OP: The Counters of Nuremberg. *The Numismatist* XXXIX, 1926, s 114 ff.

Gebert, CF: Die Nürnberger Rechenpfenningschlagel. *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft* XXXV, 1917.

Golabiewski Lannby, M: *Ödetofta offerkällor. Barnabrummarna och deras gåvor*. Växjö 1992.

Holst, G: Räknepenningar. Ursprung, användning, utförande – *Numismatiska Litteratursällskapet i Göteborg* 1975.

Kromann, A & Jensen, JS: Regnepenninge i Danmark. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1990, s 94-103.

Mitchiner, M: *Jetons, medalets & tokens. The medieval period and Nuremberg*. Volume one. 1988.

Sundberg, G: Om myntsmycken. Några anteckningar. *Från myntkabinettet i Växjö. Kronobergsboken* 1987, s 284-307.

Ulla Westermark avtackad

Måndagen den 30 mars blev Ulla Westermark avtackad – hela dagen. Först kom ett internationellt symposium, där hon själv "took the chair." Följande föreläsningar hölls:

Dr Carmen Arnold-Biucchi, Curator of Greek Coins vid The American Numismatic Society, New York: *The Silver Coinage of Himera. Or when and why were all those fractions minted?*

Professor Dr Peter Berghaus, Münster: *Nya rön om fynden av romerska guldmynt i Indien.*

(Föredraget hölls på engelska).

Mr Terence Volk, Cambridge: *Thoughts on currency and circulation: Thordeman's law. The Lohe hoard and hoards from Pompei, Bath and Santo Stefano.*

(Volk höll senare ett föredrag i Kungl Myntkabinettet om sin användning av datorn, fredagen den 3 april, samt den 7 i Uppsala Universitets Myntkabinettet om sina studier av Lohe-skatten. Det kan finnas anledning att återkomma till detta.)

Kl 15 var det mottagning för Ulla Westermark i medaljsalen och en festskrift, *Florilegium Numismaticum. Studia in honorem Ulla Westermark*

(Numismatiska Meddelanden), överlämnades. Den har med stor flit redigerats av Harald Nilsson, som också författat bibliografien. Recension följer i ett senare SNT-nummer.

Vackra tal hölls, blommor och gåvor överlämnades. På bilden härinvid ser vi Ulla samt några av gästerna flankera Gustav III – som bekant hedrad med flera utställningar till sitt jubileum, bla en i denna lokal (se s 139). De avbildade är från vänster överinspektör Jorgen Steen Jensen, Den kgl Mønt- og Medaillesamling i Köpenhamn, konservator Katalin Biró-Sey, nyanställd vid Universitetets Myntkabinettet i Oslo, intendent Pekka Sarvas, chef för Finlands Nationalmuseums myntkabinettet, U.W., G. III, museumsinspektör Anne Kromann, Den kgl Mønt- og Medaillesamling, professor Kolbjørn Skaare, chef för Universitetets Myntkabinettet i Oslo, och intendent Tuukka Talvio, Finlands Nationalmuseums myntkabinettet.

På kvällen aväts en festlig måltid i museet. Vi underhölls bla av Skaare och Kromann med tre av den förre specialförfattade sånger till Ulla Westermarks ära.

LLI

Foto: Ulf Bruse, RIK.

Gustav III och Herkules

Av Elsa Lindberger

Carl Gustaf Fehrmans vackra pennteckning, avbildad på omslaget till SNT 2.92, skildrar Herkules' död och uppstigande till gudarna. Den finns nu att se i original, inlånad från Nationalmuseum till KMK:s utställning *Gustav III:s medaljhistoria*. Teckningen, här återgiven än en gång, är en förlaga till den av Fehrman signerade "Medalj över konungens död i Stockholm 29 mars och begravning i Riddarholmskyrkan 14 maj 1792" (kat nr 108; teckningen nr 107, bild s 23). B.E.Hildebrands beskrivning av medaljen citeras i katalogen. Den förklarar vissa bildelement och ger den latinska texten MAIORQUE VIDERI COEPIT - i Emanuel Svenbergs översättning "han började synas större".

Såväl bildmotivet som inskriften kan hos en nutida betraktare väcka tankar och frågor och förtjänar en kommentar.

Gustav III och Herkules - hur går det ihop?

Herkules (grek Herakles), Zeus' son efter ett äventyr med den sköna Alkmene, är en av den folkliga mytologins favoriter: en bärsärk med oerhörda kroppskrafter, som med bara händerna klämde ihjäl ormar och lejon, rensade stall, ständigt befann sig på vandring och upptäcktsfärder, älskade och slog ihjäl - kort sagt en bjässe till karlakt, som både utförde storverk och ställde till det för sin omgivning.

Utom de tolv oftast berättade storverken finns en oändlig mängd varianter av sagor om hans äventyr, som levtt vidare i muntlig berättartradition, i konst och litteratur. Där framställs han ofta som den ädle hjälten i kamp mot onda makter. Då så befanns lämpligt, lånar han Apollos epitet "Musagetes" - ledare för muserna. Ovidius och Stiernhielm är bara två exempel bland många; den Herkules, som "arla stod upp en morgon i första sin ungdom" står för dygd, ära och styrka. När Herkules' mångsidighet blir tydlig, klarnar också orsakssammanhanget till hans funktion som furstesymbol i antikiserande, allegoriska framställningar. Ikonologiska verk och mönsterböcker från renässansen och framöver tillhandahåller ett otal

Gustav III:s död. Pennteckning av CG Fehrman (270×373 mm).

förlagor med Herkules framställd som den stoiske, segrande hjälten.

Till dem som bemödade sig om arvprinsen Gustavs utbildning hörde Wilhelm Anders Wennerdahl, lektor i vältalighet och poesi vid Kungl gymnasiet i Linköping. Han utarbetade och publicerade år 1748 ett LEXICON MYTHICO-HISTORICUM (636 s i en vol), tillägnat den då 2-årige prinsen. Med pedagogiskt nit beskrivs ss 284-292 Herkules och hans roll i myten, historien och konsten. Ovidius citeras på flera ställen, bl a de ord som medaljinskriften återger: MAIORQUE VIDERI COEPIT, hämtad från "Metamorphoser". Likaså nämns Herkules' epitet "Musagetes", av Wennerdahl översatt "anförare för de fria konsterna".

På en av Fehrmans tidigare medaljer, illustrerande kronprinsens utrikes bildningsresor (kat nr 33) vandrar Gustav i Herkules' gestalt, med klubb i hand och lejonskinn över skuldran mot Ärans lysande Tempel, "målet för hans långväga vandring", och som Herkules krossar Gustav III anarkiens och tvedräktens hydra. Därmed är vi åter till Fehrmans teckning och medalj. Herkules' död var enligt myten det

bittra slutet på ett svartjokedrama, där en centaur för prinsessan Deianeiras skull låtit indränka Herkules' lejonhud med Hydrans gift. Under svåra plågor och kval stiger då Herkules upp till toppen av berget Oeta, lägger av sin förgiftade klädnad och andra attribut - i detta fall inte bara klubban utan också en lyra, det föremål som får symboliken att stämma bättre med Gustavs verk och personlighet, "Herkules Musagetes". Inskrift och bildframställning går helt tillbaka till Ovidius och den av hans metamorphoser som skildrar Herkules död: från det brinnande bälet på berget Oeta höjer han sig lagerkransad mot Olympens gudar som upptar honom i sin krets: - MAIORQUE VIDERI COEPIT.

Valet av just Herkules' kvalfyllda sista stunder som allegori över Gustav III:s död kan också ha ett samband med det ohyggliga faktum, att Anckarströms pistol var laddad med skrot, vilket gjorde dödskampen ännu mer plågsam.

Men från sitt pinoläger stiger han slutligen mot höjden, omgiven av sju stjärnor och i en rörelse fylld av både grace, värdighet och styrka - "han började synas större". □

Medeltidsskatten från Vejby torvmosse

År 1870 hittades i Vejby torvmosse, Barkåkra socken i Skåne, 558 medeltida silvermynt. Denna skatt har tidigare endast kortfattat nämnts av Lagerqvist och Dolley i en artikel 1959.

I de arkivaliska handlingarna som förvaras hos Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm står följande:

"Mynten påträffades af arbetskarlen Anders Olsson vid odling af en mossjord å egorna till hemmanet N° 5 och 6 Vejby."

Av skattens mynt inlöstes till statsamlingarna 119 mynt och upphittaren fick 27 riksdaler 33 öre riksmünt i inlösensbelopp. De mynt som inlöstes hölls tyvärr inte samman, utan insorteras var för sig i den systematiska samlingen med ett enda undantag, en sterling från Florennes (fig 6). Lyckligtvis ligger det proveniensuppgifter vid de flesta mynten. Vad som hände med de ej inlösta mynten är okänt.

Skatten bestod av enbart utländska mynt, huvudsakligen engelska och kontinentala sterlingefterpräglingar från slutet av 1200-talet och början av 1300-talet. För övrigt ingick mynt från Skottland (Alexander II, 1214–49 och Alexander III, 1249–86), Frankrike (gros tournois, Filip IV, 1285–1314 och Ludvig X, 1314–16, och feodala deniers), Brabant, Nederländerna (Tyska riket), Flandern och Luxemburg. De engelska mynten, som utgör fyndets huvudmassa, är präglade under kungarna Edvard I (1272–1307), Edvard II (1307–27) och Edvard III (1327–77). Myntorterna för dessa "Edwards sterlingar" är många. De silverpennies som ingår i Vejbyfyndet fördelar sig på följande sätt (preliminära bestämmningar):

Berwick	15 exemplar
Bristol	13 "
Bury St Edmunds*	1 "
Canterbury	136 "
Chester	1 "
Dublin	6 "
Dunelme	5 "
Durham	29 "
York	9 "
Edmundsbury	22 "
Lincoln	5 "
London	248 "
Newcastle	4 "
Waterford	7 "
Okänd ort	1 "
Sammanlagt	502 exemplar

Fig 1. England, Edvard I, 1272–1307, penny präglad i Bury St Edmunds av myntmästaren Robert de Hadeleie, vikt 1,27 gram.

Fig 2. England, Edvard I, 1272–1307, penny präglad i Chester, vikt 1,37 gram.

Fig 5. Skottland, Alexander III, 1249–86, penny präglad ca 1280–86, vikt 1,23 gram.

Fig 6. Tyska riket, Florennes (under Liège), Gaucher de Châtillon, konnetabel av Frankrike, Yves, esterlin präglad 1314–1318/22, vikt 1,18 gram.

Fig 3. Irland, Edvard I, 1272–1307, penny präglad i Dublin, vikt 1,10 gram.

Fig 4. England, Edvard II, 1307–27, penny präglad i Durham av biskop Beaumont, vikt 1,40 gram.

*Det kan nämnas att abboten i Bury St Edmunds lät prägla pennymynt under Edvard I:s regering och att hans myntmästare hette Robert de Hadeleie. I Kungl Myntkabinetet har skatten fått inv nr 4416 (fig 1).

Litteratur:

- Brooke, G.C, *English coins*. London 1942, 2:a uppl.
- Chautard, J, *Imitations des monnaies au type esterlin frappées pendant le XIIIe et le XIVe Siècle*. Nancy 1871, s 158 f, pl XIX:3.
- Dolley, M, *Medieval Anglo-Irish coins*. London 1972, s 10 ff.
- Lagerqvist, L O & Dolley, M, Myntfynden i Hornborga kyrkoruin i Västergötland. *Fornvännen* 1959:2–3, s 113–136.
- Mayhew, N.J, *Sterling imitations of Edwardian type*. London 1983, s 98, nr 245.
- North, J.J, *English hammered coinage*. Vol 2, London 1960.
- Purvey, F, *Coins and tokens of Scotland*. London 1972.
- Seaby, P, *Coins and tokens of Ireland*. London 1970.
- Seaby, P & Purvey, F, *Coins of England and the United Kingdom*. London 1980.
- Stewart, I, The long voided-cross sterling of Alexander III. *British Numismatic Journal* XXXIX, 1970.

Foto: Gabriel Hildebrand, RIK-f.

Ian Wiséhn

Några knappa ord om finsk medaljkonst i samband med en gåva från Sven Svenssons stiftelse för numismatik

Av Thom Braunerhielm

Medaljkonsten i Finland anses vara mycket ung, något som säkerligen hänger ihop med landets långa, nära samhörighet med Sverige fram till 1809 (kriget med Ryssland). Egentligen uppstår den inte som egen konstart förrän på 1860-talet, då Finland fick ett eget myntverk. En märkesman i det här avseendet är Walter Runeberg. Medaljproduktionen på myntverket var från början stor, men under 1900-talet har denna mer och mer övertagits av privata firmor. Medaljkonstnärerna omkring sekelskiftet hämtade till stor del inspiration från utländska förlagor. Deras stilistiska formspråk andas nyklassicism, realism och art nouveau/jugend. Några lysande exempel på skickliga medaljörer är Emil Wikström, Ville Vallgren och John Munsterhjelm.

Efter Finlands självständighet från Ryssland år 1917 inleddes en ny era inom finsk medaljkonst. Om den ännu verkar, sett ur ett helhetsperspektiv, ganska traditionsbunden ger den ändå prov på tämligen rikhaltig mångfaldighet. Som exempel på fina medaljkonstnärer efter självständigheten kan nämnas Gerda Qvist, Wäinö Aaltonen, Gunnar Finne, Akseli Gallen-Kallela, Felix Nylund och Lauri Lepänen. Ett avbrott innebar vinterkriget, Sovjets anfall på Finland 1939-1940 och fortsättningskriget 1941-1944.

Efter kraftmätningen med den mäktige grannen i öster kom på 1950-talet en period av förnyelse inom medaljkonsten. En ny stil blev gällande med aspirationer på fräschhet och modern vigrör till sitt innehåll. En avgörande roll för den nya stilen har Finlands Nationalmuseums mynt- och medaljkabinett spelat. Medaljsamlarnas och konstvännernas intresse ökade och 1965 instiftades Gillet för Medaljkonst i Finland — en förening bestående av både museer, medaljkonstnärer och samlare. Gillets engagemang och verksamhet inom och utom landet, främst i utställningsbefrämjande syfte, har varit mycket livaktigt. Varje år anordnar Gillet en tävling på temat gjutna medaljer med fria motiv, samt

I.

II.

dessutom betydande utställningar, vilka på det nationella planet kompletterar den internationella Fédération Internationale de la Médaille, förkortad FIDEM, instiftad år 1937, med dess sedan 1949 pågående, vanligen biennala expositioner av moderna medaljer från hela världen.

Såsom representanter för den nya stilen – fribytare mot det gamla sättet att se och tänka på medaljen – må nämnas Eila Hiltunen, Aimo Tukiainen, Kauko Räsänen och Raimo Heino, även om den sistnämnde gärna understryker vikten av att ta vara på arvet från renässansen.

Medaljkonsten skall enligt den nya stilens dogmer ses som en självständig, plastisk konstart, oberoende av traditionen. Icke desto mindre kan traditionellt utformade fält förekomma sammanställda med rombiska, kubiska, triangulära, kvadratiska, punktförmiga och prickiga formationer och figurer i de mest fantastiska mönster och formade till enheter enligt moderna konstbegrepp. Formen skall vara obunden, idéerna och friheten gentemot motivet obegränsade. Medaljens tanke är lika viktig som dess form. Med sitt ikonografiska bildspråk och tankeväckande form skall medaljen konkurrera med, ja försöka återspegla vår egen tids

snabbt växlande formspråk. Men innan medaljen helt förvanskats, helt försvunnit som egen konstart och flutit ut i grötig, traditionslös, blurrig intighet skulle vi vilja instämma med Raimo Heino: "Si Nous Voulons Progresser, Retrouvons Nos Anciennes Méthodes" (citatet hämtat ur Raimo Heinos föredrag hållet vid XXI Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Colorado Springs, Colorado, Septembre 11-15, 1987, s 23).

Brist på problem sedan andra världskrigets slut, där en konstnär känt sig tvungen att säga sin mening, har då sannerligen inte saknats: kärnvapenkrigshotet, krig lika grymma som de båda världskrigen, rovdrift och skändning av djuren och naturen, miljökatastrofer på haven, hungersnöd, överproduktion av livsmedel, överbefolkning, rymdforskning med negativ nedsmutsning av rymden, ozonlagrets successiva uppluckring kring planeten jorden, mm, mm. Allt kan återges och gestaltas mer eller mindre på medaljens yta, bara det att det här är oöverskådligt allvar. Följden kan i skrivande stund ej bli annan än en: ack människa, du dåre, hur än du efter penning och egen odödlig självförverkling strävar, bär du egen bödel inom dig och arten överlever ej.

Litteraturförteckning:

Modern finsk medaljkonst 1968/Kungliga Myntkabinetet, Stockholm 1968.

XXI Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Colorado Springs, Colorado Septembre 11-15, Colorado Springs 1987.

Kungliga Myntkabinetet har fått en fin gåva av Sven Svenssons stiftelse för numismatik. Medaljerna, fem till antalet, är gjutna och av den finske skulptören/medaljören Raimo Heino (1932-). Han har studerat vid akademien för de fria konsterna och institutet för industridesign i Helsingfors. Han kallar sig skulptör, men är även en duktig medaljör. Hans medaljproduktion, sedan 1963, ligger på omkring 150 pjäser.

Medaljerna är något förminskade.
Foto: Bengt A Lundberg, RIKf.

III.

*Medalj nr I, självporträtt,
inv nr 101 996.*

Åtsidan har texten: RAIMO HEINO, SUMMAE GLORIAE SUAE IPSE FECIT. Bröstdbild, vänster.

Frånsidan har bokstäverna: RH och 84 (Raimo Heino 1984). Skulptören har detroniserat (tillfälligt får vi hoppas) Gattamelata – den berömda kondottieren – och själv gränslat hans häst av Donatello.

Teknik: Gjuten.

Material: Grönpatinerad brons.

Mått: 135 mm.

Vikt: 1591 g.

Litteratur: XX Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Stockholm 1985, s 34, nr 793.

*Medalj nr II, A Erä-Esko, arkeolog, till sextioårsdagen 1986,
inv nr 101 996.*

Åtsidan har texten: AARNI ERÄ-ESKO och bokstäverna RH och 86 (Raimo Heino 1986). Porträtt, vänster profil.

Frånsidan har ett ord: FORTITER. Jubilarer/arkeologen ses invecklad i djuplodande pennstrid med drake i 2:a nordiska djurstilen.

Teknik: Gjuten.

Material: Grönpatinerad brons.

Mått: Oval 135 mm × 130 mm.

Vikt: 1863 g.

Litteratur: XXI Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Colorado Springs, Colorado Septembre 11-15, 1987, s 78, nr 308.

*Medalj nr III, Ernst Barlach (1870-1938), skulptör och konstnär,
inv nr 101 996.*

Åtsidan har texten: ERNST BARLACH. Bröstdbild en face.

Frånsidan har texten: ES IST KEIN FALL MIT MIR DER GEMELDET WERDEN MUSSTE (ett yttrande av Barlach själv kort före sin död). Därunder en barlachsk staty (ängel?), bokstäverna RH och 85 (Raimo Heino 1985).

Teknik: Gjuten.

Material: Grönpatinerad brons.

Mått: Oval 144 mm × 130 mm.

Vikt: 1605 g.

Litteratur: XXI Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Colorado Springs, Colorado Septembre 11-15, 1987, s 78, nr 306.

Medalj nr IV, "Dr Jekyll och Mr Hyde", inv nr 101 996.

Åtsidan, ingen text. Porträtthuvud dr Jekyll/mr Hyde, att vändas efter behag.

Frånsidan, ingen text. Porträtthuvud dr Jekyll/mr Hyde, att vändas efter behag.

Osignerat arbete utan årtal av Raimo Heino, måhända utfört med 100-årsjubileet 1986 av Robert Louis Stevensons världsberömda klassiker i tankarna.

Teknik: Gjuten.

Material: Grönpatinerad brons.

Mått: H 92 mm, Br 86 mm.

Vikt: 1417 g.

Litteratur: XXI Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Colorado Springs, Colorado Septembre 11-15, 1987, s 78, nr 307.

Medalj nr V, "Vana Toomas"/Gamle Tomas/, inv nr 101 996.

Åtsidan, ingen text. Tornet "Länge Herman" i Reval/Tallin med estniska flaggan.

Frånsidan, ingen text. Helige Andes kyrka visar på kl 5 i 12 i Estlands ödestimma. Till vänster i fonden kyrkoportalen, i förgrunden estniska flaggor på marsch.

Osignerat arbete, utan årtal, men utfört 1988 av Raimo Heino.

Teknik: Gjuten.

Material: Grönpatinerad brons.

Mått: 115 mm.

Vikt: 864 g.

Litteratur: XXII Congrès, Fédération Internationale de la Médaille, Helsinki 13-16 Juin 1990, s 55, nr 273.

IV.

V.

Offerkällan i Rydaholms socken

I Rydaholms socken i Småland finns en gammal offerkälla kallad "Majge källa." Den ligger närmare bestämt vid utägorna till Upplids by. Källan var känd långt utanför socknens gränser och var i bruk under flera hundra år.

Vanligast var att man offrade mynt i källan, men även mässingsknappar, spännen, hästskosöm m m kunde du-

ga. Så snart ett sjukdomsfall inträffade var enda botemedlet: "offra i Majge källa." Det var även vanligt med offrande för kreaturen. Om en person förlorade kreatur genom sjukdom, sades det att han hade "otur med kreatur" och måste därför offra något i källan.

Strax innan julen år 1899 upprensades källan och man hittade då om-

kring etthundra silver- och kopparmynt, det äldsta från 1657. Ryktet gick nu i bygden om källans skatter. Under juldagarna kom fler personer till platsen och nya rensningar skedde. Sammanlagt hittades nu mellan 300-400 mynt i olika valörer. Man noterade också att flera av mynten fortfarande var gångbara och sågs därför som bevis på att man offrat i sen tid. IW

Hillska skolan i Barnängen

Redan före folkskolestadgan 1842 – i år 150 år sedan – hade vi i Sverige prövat olika former av skolundervisning. I Stockholm fanns det ett 40-tal offentliga skolor där arbetarbarn och barn från medelklassen kunde inhämta ett minimum av kunskaper. Överklassens barn fick sin undervisning i hemmen eller i privata skolor.

I Sverige fick aldrig internatskoleidén samma slagkraft som i tex Storbritannien. Kanske var underlaget för litet. Vi var dock inte främmande för nyheter inom pedagogiken. Ätminstone en engelsk skoltanke med internatboende för eleverna fick en efterföljare i Sverige.

Det var greve David Frölich (1788-1862), som först anammade nyheten från Hills skolor i Hazelwood vid Birmingham och Bruce Castle nära London (se fig 1). Rowland Hill (1795-1879), engelsk skolman och reformator av postväsendet, och hans bröder startade skolan i Hazelwood 1819. Skolans grundtanke var en finslipning av de idéer som deras far, Thomas Hill, haft redan 1803: "a progressive system of education: the value of voluntary application, the value of exploiting the pupils' particular interests...". Ändamålet skulle vara att ge en "liberal, humanistisk och moralisk bildning".

År 1827 utkom i Sverige Rowland, Matthew och Andrew Hills bok, *Allmän uppfostran. Styrelse och undervisning vid Goss-skolan i Hazelwood*, översatt från engelskan av Frölich. Denna skrift blev sedermera uppslaget till stiftandet av "Sällskapet för bildande af en uppfostringskola efter Hillska metoden". Ett aktiebolag skapades för att få pengar till upprättandet av en läroanstalt för gossar. Målsättningen var att genom aktieteckningar ihopbringa 100 000 riksdaler banco (se fig 2).

Aktieteckningen uppgick slutligen till 141 aktier à 500 riksdaler banco, dvs ett kapital på 70 500 riksdaler banco. Resultatet var gott men det önskade beloppet var inte uppnått. Av antalet tecknade aktier förstår vi dock att det fanns ett intresse för denna nya form av experimentkola.

År 1829 skickades Johan Adolf Säwe (1800-1873), till England för att studera skolorna vid Hazelwood och Bruce Castle. Säwe blev väl mottagen

Fig 1: Greve David Frölich (1788-1862), översättare av bröderna Hills bok om goss-skolan i Hazelwood samt initiativtagare till Hillska skolan i Stockholm. Teckning utförd av Johan Zacharias Blackstadius (1816-1898). Kungl Biblioteket.

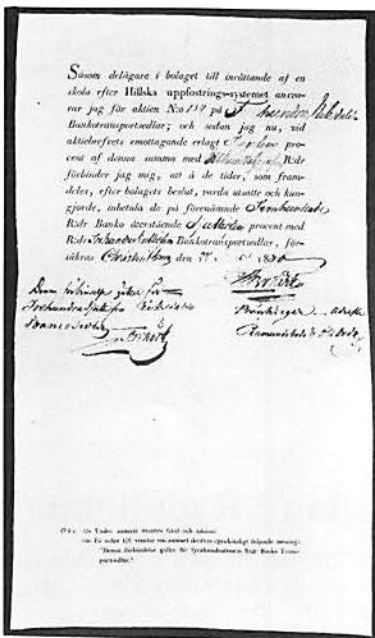

Fig 2: Aktiebrev, tecknat den 28 mars 1830 av brukspatron J. Strokirk på Ramundeboda och Olsboda i Närke, på en summa av 500 riksdaler banco. Aktiebrevet ingår i Kungl Myntkabinetts samlingar. Foto: Gunnel Jansson, RIK/Foto.

av Thomas Hill, av honom kallad "gubben Hill", som menade att hans huvudtanke var att göra gossarna lyckliga även under skolåldern, en tes som Säwe till en början var skeptisk emot. Senare togs Säwe om hand av Edward Lewin, en fd Hazelwood-elev, som blev hans ledsagare under vistelsen i England.

Ungefär samtidigt började man leta efter en lämplig plats för skolan. Man bestämde sig snart för en egendom vid Barnängen invid Hammarbysjön i Stockholm (se fig 3). Egendomen hade förut varit en klädesfabrik som tillverkat kläden, boj och ylleytyger, för bla svenska armén sedan 1680-talet. Omedelbart på hösten år 1829 startade man de nödvändigaste reparationer på byggnaderna under ledning av löjtnanten friherre Fabian Wrede (1802-1893).

Redan i juni 1830 kunde den nya uppfostringsanstalten öppnas för 39 gossar. Ytterligare fem väntades och mot slutet av året hade elevantalet stigit till 80. Intendent och lärare var på plats, bland dem två utländska lärare, bla Edward Lewin. Skolan var ett internat och därmed avsedd för välbärgade familjers barn. Eleverna, liksom de flesta av lärarna, bodde i Barnängen (se fig 4). Lärarna åt vid samma bord och deltog på kvällarna i "sällskapslivet." En viss militärisk ordning rådde då man samlades och marscherade till måltider och lekar. Ett schema över de dagliga göromålen upprättades. Bland annat beslöts att det på eftermiddagarna endast skulle undervisas i mekaniska färdigheter. En stor vikt lades på fysisk aktivitet.

Liksom i det senare Boys Town i USA ansåg man att ekonomisk fostran var viktig. En av grundsatserna var "I en skola eller ett nyskapat samhälle, der ett rättssystem mera fullkomligt kan utvecklas och bibehållas, der kan penningen i alla afseenden vara en måttstock." Man införde därför tidigt det sk Hazelwoodska marksystemet, dvs en form av skolmynt (se fig 5 bild 1-5). Mynten, enligt Frölich "nervus rerum" i undervisningen, användes som belöning eller bestraffning och gällde endast som gångbart betalningsmedel inom skolan. Intäkten uppstod vid genomgången kurs och användes för att betala den "månatliga utskylt" som eleven måste erlägga för att få kvarstå i sin grad.

Även andra skolor i Stockholm, tex Stockholms stads allmänna barnskola

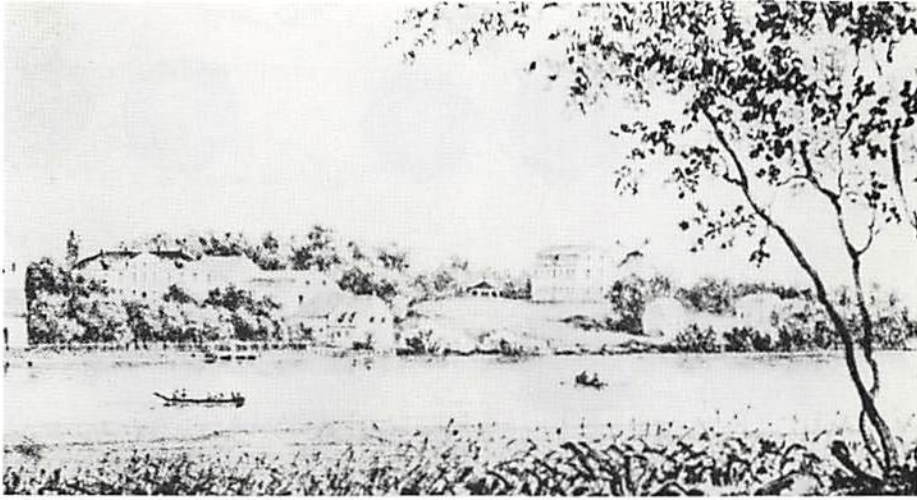

Fig 3: Herrgården vid Barnängen, ritad av Elias Kessler, byggd under 1760-talet, blev genom sitt fria läge intill vattnet och med naturen runt om och ändå nära staden den perfekta platsen för Hillska skolan 1829. Litografi av Johan Henric Strömer 1843. Reprofoto ATA.

eller Lancasterskolan vid Munkbron, använde sig av ett liknande system. De utdelade skolpolletter, lappar, med ett tryckt penningvärde som tex "1 runstycke" eller "1 styfver." Dessa gratifikationer kunde sedan inlösas mot pengar vid terminens slut. Alltså ett tidigt exempel på skolsparande. Skolsparandet som idé introducerades av Priscilla Wakefield i Tottenham. Så tidigt som omkring år 1798 startade hon **Childrens Bank**, där barn och ungdom under 20 år kunde sätta in pengar för att kunna betala sin utbildning.

Inom Hillska skolan rådde ett långt utsträckt självstyre. Disciplinen handhades av gossarna själva. Vid terminens början utsågs, av lärarna, några elever till **överprefekter**. Dessa i sin tur utsåg ett flertal **gardianer**, ordningsmän, som ansvarade för var sina kretsar. I kretsen kunde både äldre och yngre elever ingå. Det fanns både

straffsystem och belöningssystem, allt räknades i plus eller minus. Under skolans fjärde år avskaffades skolmyntet; det hade nämligen förekommit missbruk och marksystemet övergick i ett "pointssystem." Med "points" avsågs de vitsord, som efter ett bestämt system tilldelades en elev i hans veckorapporter. Vid varje månadsslut räknades poängen ut. Längre fram utbetalades i stället flitpengar, till vilka föräldrarna lämnade medel.

Kroppslig åga fick absolut inte förekomma, eleverna skulle uppmuntras att ge sig själva goda "points." Trots detta infördes efter några år ågan.

Studierna bedrevs så att de skulle främja lärjungens självverksamhet. Lärarna undervisade inte direkt utan ledde eleverna så att de själva skulle hitta de upplysningar de behövde. Points erhöles a) för kursarbete som genomgånget på kortare tid än den bestämda, 1 point för varje besparad timme; b) för betyg, betygens point plus $\frac{1}{4}$ av bestämda points; c) utmärkt flit under lektion, 1 point; d) för friarbeten; e) för fattningar enligt särskild tariff; f) för felfrihet. För första hela veckan efter en pointsbestämning, då en elev inte ådragit sig någon bestraffning, erhöles han 2 points, för den andra tre points, för den tredje fyra points och för den fjärde fem points; g) för gott uppförande och goda vanor, två points; h) för punktlig inställelse vid terminens första upprop erhöles 5 points.

Straffpoints räknades på följande sätt:

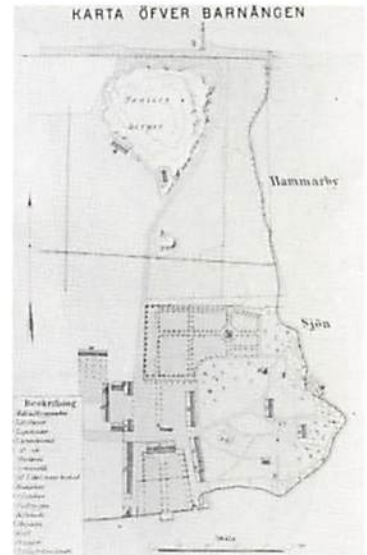

Fig 4: Plan över byggnaderna och parkområdet vid Hillska skolan. Karta ur H. Ericssons arbete om Hillska skolan. Reprofoto ATA.

a) för kursarbete som inte avslutas inom bestämd tid förlorar eleven 1 point; b) försumlighet under lektionstimm, förlorar högst 1 point; c) förbrytelse mot ordningen, för var hundra point förlorar eleven lika många points som han är gammal. Straffen värderas i minuspoints enligt en lång lista, alltifrån 10 till 1000 minuspoäng. Vid goda "points" kunde eleven föreslås till belöningsjettong för flit och hedrande uppförande. Jettongen tilldelades eleven vid examen (se fig 5 bild 6-9).

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken

Öppettider
Vardagar 10.00 - 18.00
Lördagar 10.00 - 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-11 50 81

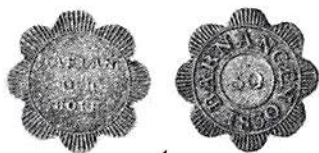
1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

Fig 5: *Skolmynt*. 1) 8-kantigt, *Nyttja tiden*, värde 1. 2) Rosformigt, *Tröttna icke*, *Barnängen 1830*, värde 5. 3) Runt, *Lyckligt bemödande*, värde 10. 4) Rosformigt, *Täflan och hopp*, värde 50. 5) Runt, *Flit och goda seder*, värde 100. Samtliga av tenn. Diameter 13-19 mm. Konstnär okänd.

Belöningsjettonger. Åtsidan, text inom en öppen lagerkrans, överst en stjärna, nedanför längs randen *Hillska skolan*. Frånsidan utan omskrift, öppen eklövskrans, överst en stjärna. 6) *För Utmärkt Flit*, Hd 102. 7) *För Flit och Uppförande*, Hd 103. Började präglas 1832. 8) *För Hedrande Uppförande*, Hd 104. 9) *För Utmärkt Flit och Hedrande Uppförande*, Hd 105. Började präglas 1841. Samtliga i silver. Diameter 32 mm. Konstnär okänd. Ytterligare en, ej avbildad, belöningsjettong finns med texten *För Flit*, Hd 102.

Minnesmedalj. 10) Åtsidan, text: *Till minne af Hillska skolan på Barnängen*. På ett ovalt bord en antik lampa med brinnande låga, ett blåckhorn med fjäderpennor, böcker och på bordets fot en urna full med blommor. 1830-1846.

Frånsidan, text: *Af forndna lärjungar*, En öppen eklövskrans, överst en stjärna, under 1876. Silver. Diameter 44 mm. Konstnär Lea Ahlborn. Foto: Gunnel Jansson, RIK/Foto. Skala 1:1.

Den hillska metoden vid Hazelwood under Hills ledning bar god frukt. Den Hillska skolan i Barnängen, under Emanuel Gabriel Björlings ledning – verksam från 1831 och rektor åren 1835-40 – bar också god frukt, men efter Björlings frånträde blev det ordning inom skolverksamheten och skolan fick upphöra 1846.

År 1876 lät forna lärjungar prägla en minnesmedalj över skolan (se fig 5 bild 10).

Eva Wiséhn

Fig 6: Emanuel Gabriel Björling, omtyckt lärare och rektor vid Hillska skolan mellan åren 1831-1840. Foto från Kungl Biblioteket.

Referenser:

Ericsson, H: Hillska skolan å Barnängen 1830-1846. Skildringar och minnen. Stockholm 1885.

Farrugia, J: The life and Work of Sir Rowland Hill 1795-1879. National Postal Museum. London 1979.

Henschen, H mfl (red): Skolbarn, utställningskatalog från Stockholms stadsmuseum, 1982.

Hildebrand, BE: Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar. . . 2. Stockholm 1875 (Förkortat Hd i texten fig 5).

Lindgren, T: Stockholmska skolpolletter. Bancoposten 1973 nr 1.

Olsén, B: Lea Ahlborn. En svensk medaljkonstnär under 1800-talet. Lund 1962.

Wedbergs klippsamling: notis år 1833, ATA.

Torparnas dagsverkspolletter på Kjuloholm i Finland

Kjuloholm är den gård som vår "förste kände frihetskämpe" bebodde, då den skotskfödde biskop Henrik kom till Finland år 1156 från Uppsala för att kristna finnarna. Kyrkan beslagtogs Lallis gård efter att Lalli dräpt biskopen. Åbo-biskoparna besatt därefter gården och utökade den tills Gustav I (Vasa) frantog kyrkan alla dess egendomar år 1545. Därefter ägdes godset av bl a Johan III, riksrådet Johan De la Gardie och friherre Sten Sture.

År 1743 förhandlade riksrådet Herman Cedercreutz i Åbo med ryssarna för att uppnå fred mellan Sverige och Ryssland. Tre år senare köpte han Kjuloholm och instiftade fideikomiset. Gården var då på 12.915 ha. År 1748 fanns det inga torpare på gården, men redan år 1785 fanns där 42 torp och 16 till planerades.

Liksom på så många andra ställen utförde torparna dagsverken. Det van-

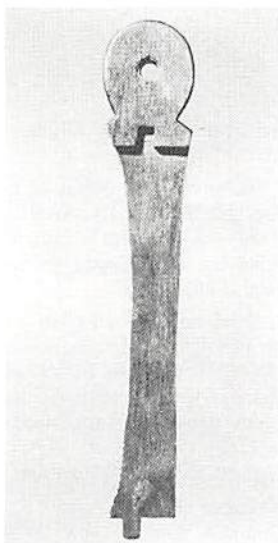

Fig 1.

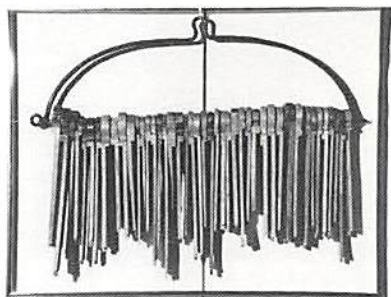

Fig 2.

liga var att man därvid använde sig av någon form av kontrollsystem som bevis på att arbetsuppgifterna utförts. På Kjuloholm hade man en form av primitiva polletter av trä - s k pulkor. Dagsverkerna räknades på en s k dagsverkspulka som var tvådelad, en sida åt torparen och andra sidan åt gården.

Fig 3.

Fig 6.

Fig 4.

Fig 7.

Fig 5.

Fig 8.

Efter varje fullgjort dagsverke skar fogden ett snitt tvärs över båda delarna. Då avräkning gjorts skars ytan ren och pulkan kunde användas på nytt. På en av pulkorna finns inristat årtalet 1894. Pulkornas längd är ca 25 - 30 centimeter, fig. 1-2.

Under slutet av 1800-talet försökte godsägaren förbättra jordbruksarbetarnas ställning genom att bilda många nya torp och lägenheter. År 1919 då Torparlagen godkändes, bröts sammanlagt 253 torp och lägenheter (5.255 ha) ut från Kjuloholm. För att göra avräkningen lättare införde man vid sekelskiftet dagsverkspenningar, varvid man skiljde sommar dag och halvdag, vinterdag och hästdag. Hästdagen motsvarade ett dagsverke.

De senare polletterna har följande utseende:

Fig 3. Tennpollett, åttasidig, 21 mm. Åtsidans text: KÖYLIONSAARI SUVIPÄIVÄ = Kjuloholm sommar dag. Frånsidan har en inslagen siffra: 8. Polletten är hålslagen.

Fig 4. Oval pollett i zinkplåt, höjd 70 mm och bredd 38 mm, ensidig. Text: KÖYLIONSAARI SUVIPÄIVÄ upphöjd i cirkel. I mitten siffran 5. Polletten är hålslagen. 5 sommar dagsverken.

Fig 5. Halverad pollett i tenn (som nr 3), halvdagsverke.

Fig 6. Tennpollett, 22 mm. Åtsidan bär texten: KÖYLIONSAARI TALVIPÄIVÄ = Kjuloholm vinterdag.

Frånsidan har inslagna siffror 9 och 3. Polletten är hålslagen.

Fig 7. Mässingpollett i triangelform, bredd 43 mm och höjd 37 mm. Inom en cirkel finns texten: KÖYLION W. KARTANO JUHTAPÄIVÄ och i mitten en romersk siffra I = Kjulo gamla gård hästdag (Juhta = dragare).

På flertalet sommar dagspolletter finns inslagna siffror vilka antagligen hänvisar till olika år. Detta styrks även av att många av polletterna är hårt slitna. Fig 8.

Axel Cedercreutz

Foto: Författaren

Till Landbonde på Keshulla
 Hemman i *Keshulla* - By
 och Kjulö Boden, antager jag Axel
 Reinhold Cedererens Ertigenom Wen-
 den *Elias Eriksson*
 emot följande villkor:

1:o Blir *Landbon*
 ovillkorligen *stjådig*, att answara för
 alla *Dreta* wid *Hemmanet*, samt
 att beskänna med goda *Hus* un-
 derhålla och drif ågor wäl föta samt
 med vederbörliga *Gårdes-gårdar*
 bögna.

2:o *Erlägget Landbon*
 i årlig *Ränta* för *Hemmanet*:
 1/2 *Lr* . . . *Rpr Råg*, 5 *Lr* . .
Rpr Korn, 1/2 *Commag-Dagwer-*
ken, - *Winter-Dagwerken*, (med
 eller utan *Päst* anst. *lita*), 5 *Ab-*
refser, 5 *R Rotgarn*, 5 *R Ringarn*,
 1 *Hannar Böt*, 1/2 *Ödg-Rodar*,
 1/2 *Dur*, 1 *Får*, 1 *Ög Flåst*,
 3 *Ög Smör*, - *Lr Bår*,
 4 *Skjtingar*, / *Ljog ägg*, 10 *Kråf-*
tor.

3:o Utom ofwanstående *stjådig*het
 är *Landbon*
stjådig, att wid tillfällige om *Lal-*

5:o *Stall Landbon*
 wårda *Hemmanets* *stog* och där till
 med upptaga *windfällan*, samt wid
timmerbuggning *kastarne* använda.
 Red det erb: Ej något *träd* af *hmad*
 namn det wara må i *Rogen* till *för-*
ruttnande lemna.

6:o *Hår* ej wid *löftigt* något *tréb*
 fällas utan så många *Hjekar* som
 till *Räntewed* *forbröd*; utan *stall* allt
 löfwande *st* medelst *toppande*, *bed*
 undantagit, på *fråga* är om *töjning*
 i *Ång* och *Åker*.

7:o *För Landbon*
 ej från *Hemmanet* *afstyra* någon *del*
 utan *tillstånd*, ej heller *derifrån* *för-*
fälja något *hmad* *författningarne*
förbjuda; *afwensem* han ej utan *min*
tillåtelse *får* å *Hemmanets* *ågor* in-
 trymma något *Andelsbjon* under
hmad *förewändning* som *hållt*.

8:o Som detta *Hemmanets* *stog*
afwensem alla *öfriga*, genom *Stor-*
skifte *blifwit* *afbråd*, *äggert* det
Landbon utan att *drif* *hafwa* en *noga*
wård, och i *händelse* af *afweten*,
 derom *lemna* *underrättelse* wid *Går-*
dren.

Lampuoittij Huortelan
 Taloon *Keshulla* *Kjulo*
 ja *Köpiön* *Pitäjästä* otan *minä*
 Axel Reinhold Cedererens tämän kaut-
 ta Talonpojan *Elias Erik-*
sonin *prika* *suurawaisilla* *ehtoilla*:

1:ksi On se *Lampuodi-*
wälitämätön *welwoillisuus*, että *ma-*
tata *Talon* *kaikkein* *uolstekein* ja *es-*
situsten *edestä*, *welmoassa* *pitää* *sen*
welwoillisella *rakennuksella* ja *huoneil-*
la, ja *sen* *maat* ja *mantereet* *hywin*
wiljellä ja *welwoillisesti* *aidattaa*.

2:ksi *Rakkaa Lampuodi-*
wuotisesti *Talosta* *weroa*:
 10: *Lyn*. . . *R. Ruukita*, 5: *Lyn*.
R. Öyria, 1/2 *Suwi-Lyhyä-*
wiä, *Talwi-Lyhyäwiä*, (*juh-*
la *eli* *juhata* *lutaan* *sama*), 5:
Tarku-Riisuja, 5: *Roulaa* *tuotta-*
lantaa, 5: *Roulaa* *hinalantaa*, 1:
Septä *Paita*, 1/2 *Sahatuttia*, 1/2
Härkä, 1 *Lampaista*, 1 *Leim. Pää-*
stä, 3 *Leim. Woita*, 1 *Ra-*
rajoja, 1 *Kananpoikaa*, 1 *Liu* *Wu-*
nio, 1/2 *Krapuja*.

3:ksi *Paitti* *mainittuja* *welwo-*
illisuuksia on *Lampuodi-*
welwoallinen *tulemaan* *Talloon* *kä-*

5:ksi *Pitää Lampuodi*
pitämän *waanin* *Talon* *metistä* ja
 siitä *wiljemän* *potonpuu* *ainoa-*
stansa *tuulen* *kaatamia* ja *hirren* *lai-*
wat. *Sanalla* *sanottu*: Ei *jättämän*
mintäntalaita *puuta* *metään* *wä-*
nemään.

6:ksi *Kiellään* *kaikki* *Lehtipuitten*
kaataminen *koela* *Lehtiä* *murretaan*,
paitsi *niitä* *Koimuja* *kain* *tarvitaan*
wereohalweiksi; *waan* *pitää* *kaikki* *leh-*
dentele *tapahuttaman* *sillä* *tavalla*, että
latmat *poikkikalotta*, *muuten* *kain*
niitten ja *pellon* *peräauksella*.

7:ksi *Kiellään Lampuodi*
 että *Talosta* *pois* *antaman* *jonkun*
osan *eli* *tiinestusen* *ilman* *minua* *lu-*
wottami, *kain* *myös*, että *siitä* *myö-*
ppä *jotain* *kain* on *ostuttuja* *wastaa*; *ei*
sa *hän* *myös* *ottaa* *jonkun* *Melli-*
sen *afuman* *Talon* *maan* *päälle* *poisti*
minun *luwottami*, *olkoon* *se* *mistä*
sppestä *iänänää*.

8:ksi *Kiintuin* *tämän* *Talon* *mettä*
niin *kain* *muittenkin* *Taloin* on *He-*
jaan *kautta* *rajoitettu*, on *se* *Lam-*
puodin *welwoillisuus* *että* *siitä* *pitää*
tarhan *waanin*, ja *jos* *sen* *päälle* *lu-*
woteinta *halkausta* *tapahuttu*, *sen*
Kartanosa *ilmoittaman*.

to *sig* *infanna*, *afwensem* *bustru*, *born*
 och *tjenstefelt*, *då* *det* *påforbröd*,
 samt *att* *wid* *Gården* *göra* *dags-*
werken och *resa* *för* *Contant* *efter*
följande *Tara*: *Ett* *Kartdagwerke*
 om *semmann* 12 *kop*. *Silfwer*, *ett*
 om *wintern* 1 *kop*, *ett* *awin-*
nobagwerke om *semmann* 1 *kop*,
 om *wintern* 6 *kop*, *en* *resa* *till* *Åbo*
 -*Rub*. 17 *kop*. *och* *till* *Hjörne-*
borg -*Rub*. 12 *kop*. *allt* *Silfwer*,
 samt *för* *öfrigt* i *jamna* *förhållan-*
de i *proporcion* *efter* *wägen*.

4:o *Till* *undersökandet* af *det* *Stä-*
hwari *Hemmanet* *besinnad*, *stall* *syn*
wid *tillträdet* *st*, och *sebermera* *hwart*
5:te *år*, *så* *wäl* *å* *hus* *som* *ågor*,
hwilka, *så* *wid* *det* *sig* *göra* *låter*,
dåra *förbättra*, *afwensem* *nya* *up-*
pbningar *görod*, *men* *på* *det* *Hem-*
manet *ej* *med* *endiga* *byggnader*
må *beloostas*, *får* *ingen* *nybyggnad*
st *utan* *tillåtelse* *ifrån* *Gården*, *då*,
 om *byggnad* *är* *af* *nöden*, *ritning*
berätt *erhållad*.

9:o *För* *öfrigt* *bör Land-*
bon *wilja* *ej* *aller-*
nast *wig* *utan* *afwen* *dem* *som* *mina*
besällningar *utföra*, *all* *möjlig* *lydnad*
 och *flit* i *arbete*, *jemte* *trohet*.

10:o *Om Landbon*
 ofwanstående *stjådig*heter *upphyller*,
 får *han* *prybbad* *begagna* *detta* *Kon-*
trakt i *10* *år*, *men* *skulle* *han* *emot*
 ofwanstående *Kontrakt* *sig* *förörta*,
 är *han* *från* *Hemmanet* *uppsagd*,
 och *om* *han* *med* *trohet* *beträddes*,
 förfallen *att* *genast* *afstyta*.

11:o *All* *uppsägning* *stall* *st* *för*
Riksheti och *afstyttningen* *nåspåfö-*
jand *Warie*.

Med *ofwanstående* *Kontrakt* *för-*
klare *wi* *och* *å* *dåse* *sidor* *nöjde* *och*
hafwe *det* *derföre* *med* *egen* *hand*
 och i *wittness* *närwäre* *underskrifwit*,
sem *Redde* *på* *Kjuloholm* *den* 16
 Maj 1857.

Eriksson
Bevittna, A
Jonas *Hagman* *Bevittna*

syn *jälten*, *waimensa*, *lastensa* ja
wälensä *kanfa*, *kain* *myös* *että* *te-*
temän *Kartanohon* *pääm-*
töitä ja *eris-*
laja *seuraawaisen* *hinnan* *jälten*:
Hyden *miehen* *Suowipäimän* *edestä*
 12 *kop*. *hopia*, *hyden* *miehen* *Tal-*
wipäimän *edestä* 1 *kop*, *hyden* *wai-*
man *Suowipäimän* *edestä* 1 *kop*, ja
Talwipäimän *edestä* 6 *kop*, *hyden*
Turkureisin *edestä* -*Rup*. 17 *kop*.
 ja *Perireisin* *edestä* -*Rup*. 12 *kop*.
 kaikki *Popeassa*, ja *niin* *edespäin*,
matkan *pitäuden* *jälten*.

4:ksi *Etä* *tietämahtaisin* *mielä* *ti-*
laassa *Talo* *on*, *pitää* *synni* *tapah-*
taman *sen* *wastanottaisa* ja *sen*
jälten *jola* *wides* *wuosi*, *niin* *hywin*
Huoneitten *kain* *Waitten* ja *tilustus-*
tein *päälle*, *jotta* *niin* *paljo* *kain*
mahdollista *on* *pitää* *parattaman*,
 ja *uudet* *maat* *seurawaisa* *piisötetä-*
man; *mutta* *ettei* *Talo* *mahtais* *y-*
lönpäyttiä *rakennuksilla* *tulla* *ra-*
sitetuksi, *niin* *ei* *sa* *jola* *wilja* *raken-*
nu *tapahuttu* *ilman* *lupaa* *Karta-*
nosta, *jotta*, *jos* *se* *seurawaisiksi* *löy-*
tään, *riitingsi* *annetaan*.

8:ksi *Paitti* *kaikkia* *näitä* *pitää*
Lampuodin *näp-*
tämän *ei* *ainoastansa* *minulle* *waan*
myös *niille* *jotta* *minun* *käskyjäni*
toimittavat, *kaikien* *mahdollisen* *ku-*
liaisuus *ja* *wireyden* *toisälän* *ynä*
uollisuus *kanfa*.

10:ksi *Jos Lampuodi*
 edellä *mainitut* *welwoillisuudet* *täp-*
tää, *sa* *hän* *rauhottettuna* *hymäl-*
senä *nauttia* *tätä* *Kontrahtia* / *O*.
wuotta ja *aikein* *jälten* *sovitettaman*,
mutta *jos* *hän* *edesseisowaisista* *Kon-*
trahtia *wastaan* *riikko*, *on* *hän* *ta-*
loesta *piisötettuna*, ja *jos* *hän* *usk-*
otomubella *tamataan*, *pitää* *hänen*
kohta *poies* *siirtämän*.

11:ksi *Ylösanomien* *Talosta* *pi-*
tää *tapahuttaman* *ennen* *Wikkien* *päi-*
wä, ja *poies* *firtämämen* *ensimäsi-*
sen *Maarian* *päiwän* *sen* *jälten*.

Edesseisowaisen *Kontrahtin* *kanfa*
olemma *me* *moitmain* *puolin* *tyty-*
wäiset ja *olemma* *tämän* *sentähden*
omalla *kädelä* *toisistojain* *käänkölle-*
sa *alaksijaittanet*, *kain* *tapahutti*
Köpiön *Kartanosa* *se* 16 *päimä*
Touko *Kuuta* - 1857.
Elias Erikssonin
Waimiomartalla

Fig 9. Kontrakt 1859 på svenska och finska för torpare på Kjuloholm.

FRÅN LÄSEKRETSEN

Var George Stephens myntsamlare?

I nummer 9/10 1991 finns en artikel av undertecknad om "Mjolk- och ostpoletter på Huseby för 100 år sedan". Utifrån ett i artikeln citerat brev från George Stephens i Köpenhamn till gods-herren på Huseby, sonen Joseph, berörde jag något den rätt egendomliga utformningen av polletterna i fråga. George Stephens fann provexemplaret (som man sedan följde) "omöjligt att förfalska, vackert och hållbart" (min översättning från det engelska originalet). På artikeln reagerade i nummer 1/92 (s 20) Jørgen Somod: "Det er ikke så mærkeligt, at papirpoletterne fra Huseby af George Stephens blev forsynet med forskelligt sikkerhedsstryk. George Stephens var nemlig selv ivrig møntsamler. Og hvad gør en møntsamler, når lejlighed byder sig til selv at få mulighed for at framstille numismatiske objekter? Han forsyner dem med alskens raffinementer."

Tanken att numismatiska omständigheter skulle ha varit avgörande för polletternas utformning synes mig långsökt. Ingenting i brevet pekar därpå. Att provexemplaret var "vackert" kan man säga ändå. Och vilka mynt skulle påverka ha kommit ifrån? Det avgörande (se brevet!) har varit säkerhetsaspekter och det praktiska hantlandet av föremål som skulle vandra mellan Husebys arbetsfolk och gårdsmejeriet. Men frågan om "alskens raffinementer" är för mig irrelevant och jag lämnar den åsido.

Intressantare och viktigare är emellertid Somods påstående "George Stephens var ... ivrig møntsamler". Var han verkligen det? Att han var samlare är helt klart: av autofrafer, böcker, konst, antikviteter av flera slag, kuriosa etc etc. Men av mynt? En ivrig myntsamlare hopbringar rimligen en samling, studerar den, vårdar den, katalogiserar o.s.v. Var har denna samling i så fall tagit vägen? Vid sin död i Köpenhamn 1895 efterlämnade George Stephens tre arvingar, två döttrar och en son. Dottern Blanche, gift 1863 med hamnkaptenen Fingal von Sydow, ärvde nästan inget lösöre utan utfick sin arvslott i kontanter - detta enligt vad hennes sentida ättling

Fingal von Sydow, Saltsjöbaden, uppger efter en undersökning och förfrågningar hos släktingarna Mona Hedén, Blanche Wising Westberg, Jan Wising samt Lotty Schrott. Något tecken på att dottern Ingeborg, gift först Abbot och sedan Friis och död barnlös 1911, skulle ha ärvt någon myntsamling gives icke heller. Med all sannolikhet har därför sonen Joseph på Huseby ärvt en eventuell myntsamling - liksom tydligen det mesta lösöret. Möjligheten att denna eventuella myntsamling skulle ha försålts av George eller Joseph Stephens kan man lugnt avfärda, dels p g a dessa bådas mycket goda förmögenhetsförhållanden, dels - och framför allt - utifrån det faktum, att allt värdefullt lösöre, som hamnat på Huseby, uppenbarligen av princip- och pietetsskäl, där fick kvarstanna. Men någon myntsamling nämnes icke i bouppteckningen efter Joseph 1934.

Efter Josephs död fick lösöret kvarbli hos dottern Florence på Huseby, åtminstone i allt väsentligt oskiftat - någon myntsamling fanns i varje fall ej att dela med systrarna Maggie och Mary. Och vad fanns då efter Florences död 1979 av mynt på Huseby, där jag själv deltog i framletandet och förtecknandet av en del numismatiskt material? Sex antika mynt (av blott tre typer), ett engelskt medeltida guldmynt, ett par dussin engelska mynt från 1600- och 1700-talen var ej alls någon systematisk samling (från England medförda som arvegods?), några indiska mynt (säkerligen hemförda från Josephs verksamhet som järnvägsbyggare), tio plåtmynt (av sex typer, de vanligaste 1700-talstyperna och en två daler Karl XI), tre svenska guldmynt (men inte en enda riksdaler), f ö mest vanliga växelmynt, troligen rester av "resekassor" från England, Tyskland och Danmark - mest

från tiden efter George. Mynten (och medaljerna, som jag här bortser från) var inte alls systematiskt ordnade, de förvarades på olika sätt på många ställen, inget myntskåp fanns, ingen monter, ingen förteckning. Några verkliga numismatiska kunskaper kunde ingenstans skönjas. Hela materialet synes klart vara av det slag, att det hopbragt av tillfälligheternas spel, av en "mångsamlare", när möjlighet till goda förvärv erbjudits.

Till detta kan ytterligare sägas, att George Stephens icke var medlem i Svenska numismatiska föreningen - om han varit det i Dansk numismatisk förening har jag icke kunnat få besked om - , vidare att Ivan Krantz, trotjänare på Huseby sedan 1942 och mycket god kännare av förhållandena på Huseby, aldrig hört talas om någon myntsamling på Huseby, ej heller kantor Fritz Hovne i Skatelöv, som under Florence Stephens' senare år stod henne nära. Och genom stölder kan rimligen ingen myntsamling ha försvunnit: stöld av lösöre på Huseby har att döma av samstämmiga vittnesbörd ej alls förekommit under Joseph Stephens' och hans dotter Florences tid på Huseby 1867-1979.

George Stephens är en originell, mångsidig och onekligen mycket intressant kulturpersonlighet i 1800-talets Skandinavien. Men vad visar, att han var "en ivrig møntsamler"?

Gunnar Sundberg

Tillägg

Sedan ovanstående nedskrevs har jag från Dansk Numismatisk Forening fått upplysning om att George Stephens tillsammans med general Jørgensen den 17 okt 1885 inbjöd till bildande av en numismatisk förening i Danmark, att han deltog i föreningens tredje möte den 25 febr 1886 och att han tydligen utträdde ur föreningen i januari 1887. G.S

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930

Vasagatan 42
III 20 STOCKHOLM
Tel 08 - 11 08 07

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046 - 14 43 69

Ny årsmötesmedalj

Svenska Numismatiska Föreningens styrelse har beslutat att till 1992 års årsmöte prägla en medalj över skulptören, medaljkonstnären och myntgravören Léo Holmgren (1904-1989).

För SNF var Léo Holmgren en välkänd och mycket uppskattad konstnär. Han fick flera medaljbeställningar av föreningen, den första redan 1931 då han utförde åtsidan till medaljen över kopparmyntforskaren, adjunkten Robert W Hartman. Den sista medaljen var över Torgny Lindgren 1985 (utförd hösten 1984), som också kom att bli hans sista medaljarbete. Holmgrens produktion var stor, över 350 mynt och medaljer utfördes under åren 1930-1984. Hans säkra porträttåtergivning och hans rena typsnitt hör till Holmgrens riktigt starka sidor som medaljkonstnär. De många belöningsmedaljerna med Gustav VI Adolfs porträtt är mästertligt utförda, mjukheten finns fast porträtten ofta är lite medvetet strama och respektingivande. Hans jubileumsmynt till Gustav VI Adolfs 80-årsdag 1962 med valör 5 kronor anses vara ett av de vackraste mynt som utkommit i Sverige under detta sekel. Se i övrigt minnesteckningen i SNT 1990:1.

Foto G Hildebrand, RIK, i skala 1:1.

Efter Léo Holmgrens död 1989 framkom i hans testamente att stora delar av kvarlåtenskapen skulle tillfalla en stiftelse med hans namn. Dess uppgift är att främja svensk skulptur- och medaljkonst. Stiftelsen har redan bildats men ärendet ligger för närvarande hos Kammarkollegiet för prövning.

Det är både roligt och hedrande för SNF att nu kunna slå en medalj över vår sedan 1976 korresponderande ledamot Léo Holmgren, som vi så mycket uppskattat som konstnär och människa. Att detta har möjliggjorts kan vi än en gång tacka CW Burmesters medaljfond för, som bekostat konstnärarvodet till Ernst Nordin samt präglingsverktyget till åtsidan. Frånsidans stamp har generöst bekostats av Myntverket i Eskilstuna, som också präglat medaljen. För den intresserade kan den köpas i silver för 375:– (999/1000, ca 50 gr, 45 mm) på SNFs årsmöte 23 maj eller från kansliet fram t o m 15 juni 1992; efter detta datum kan inga fler beställningar göras. Medaljen kan även beställas i guld för 10.500:– (18 karat, ca 80 gr, 45 mm). För den som vill ha medaljen skickad med post tillkommer 40 kronor i portokostnad.

UN

Gifta sig för pengar

Men var jag icke viller?

*Jo, viller var jag nog,
när jag gick sta och fria
— ha, ha, fria —
och för en unger piga
den gamla kärningen tog.*

*Jag tänkte herre bliva
av kärningens pengeskatt.
Men tvi det gamla skrälle
— ha, ha, skrälle —
som jag dras med var kvälle!
Jag fick den intet fatt.*

Tvi dig, du gamla haspa!

*Du narra mig, min tok,
med dina många pengar
— ha, ha, pengar —
Jag arme stackars dränger,
jag var då visst ej klok!*

*Hon gömmer sina pengar
själv grant uti sitt skåp.
Jag måste henne klappa
— ha, ha, klappa —
om jag därur skall nappa
nån fyrk, jag arme våp!*

*Kund' jag henne en gång slippa,
jag tog henn' aldrig mer.
Ungkarlar, friska drängar,
— ha, ha, drängar —
tagen ingen kärning för pengar!
Troen mig, det ångrar er.*

*Israel Holmström
(ca 1660-1708)*

**UR STYRELSENS
ÅRSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1991**

Styrelsen har från årsmötet 1991 haft följande sammansättning:

Ordf T Sundquist, v ordf M Greijer, sekr G Wahlquist, kassaförv U Nordlind.

Övriga: A Frösell, B Rådström, U Ström.

Suppleanter: K Jonsson, I Wiséhn, K Holmberg, R Sjöberg.

Styrelsen har under året hållit 5 protokollförda sammanträden. Utöver styrelsen har arbete pågått i olika kommittéer.

Årsmötet 1991 avhölls i Statens Historiska museers hörsal. Följande belöningar utdelades: Rasmusson-stipendiet 1991 till Kjell Holmberg, Harbo.

Föreningens guldnål för 40-årigt hederligt medlemskap till: Gottfrid Börjesgård, Fredriksberg; Björn-Otto Hesse, Järfälla; Gunnar Holst, Höön och Hans Carlsson, Miami (USA).

Beträffande verksamheten i övrigt under året hänvisas till vad som publicerats i *Svensk Numismatisk Tidskrift* och i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*.

Sven Svenssons stiftelse för numismatik:

Föreningens ordinarie representanter i stiftelsen har varit T Sundquist, N-U Fornander och U Nordlind, suppleanter har varit K Jonsson, A Frösell och F Olrog. Kontrollant för samlingarna har varit T Sundquist.

Gunnar Ekströms stiftelse för numismatik:

Föreningen har representerats av U Nordlind (ordinarie) och B Tarras-Wahlberg (suppleant)

Medlemmar

Den 31 december 1991 uppgick föreningens medlemsantal till 895 juridiska och enskilda medlemmar.

Föreningens ekonomi framgår av vinst- och förlusträkningen.

Medlem som önskar en fullständig årsberättelse kan vända sig till kansliet.

**Bli medlem
i SNF!**

**Vinst- och förlusträkning för Svenska Numismatiska Föreningen
för räkenskapsåret 1.1. - 31.12.1991**

Inkomster

<i>Medlemsavgifter</i>		
Årsavgifter		123.175:—
<i>Intäkter av kapital</i>		
Räntor å bankräkning, postgiro och obligationer	101.032:40	
Nettovinst vid inlösen av obligationer	4.944:—	
Nedskrivning av obligationers värde	— 20.339:19	85.637:21
<i>Försäljningsresultat</i>		
Jetonger	4.315:—	
Litteratur	14.270:94	
Auktioner	23.424:—	42.009:94
<i>Övriga inkomster</i>		
Diverse inkomster	740:—	
NNUM	376:30	1.116:30
Summa inkomster		251.938:45

Kostnader

<i>Personalkostnader</i>		
Löner	46.531:—	
Sociala avgifter	9.706:—	56.237:—
<i>Övriga kanslikostnader</i>		
Försäkring		1.062:—
<i>Kontorsomkostnader</i>		
Inventarier	2.000:—	
Telefon	1.426:—	
Kontorsmateriel	1.040:50	
Tryck, foto	1.529:—	
Allmänna omkostnader	127:40	
Porton	2.936:44	9.059:34
<i>Föreningsverksamhet</i>		
Avgift till Nordisk Numismatisk Union (NNU)	868:06	
Avgifter till Internationella Numismatiska kommissionen m fl föreningar	940:—	
Årsmöte, klubbafnär	7.777:50	
Representation, gåvor samt deltagande i NNU m m	15.620:76	
Bibliotek (inbindning, inköp)	4.616:58	29.822:90
<i>Tidskrifter</i>		
SNT	184.372:30	
Bidrag från numismatiska stiftelser	— 140.000:—	44.372:30
<i>Försäljningsresultat</i>		
Förlust å samlarmynt		4.229:76
Inköp till SNF:s egen medaljsamling		2.786:71
Summa kostnader		147.570:01
Överskott att tillföras kapitalet		104.368:44
Summa		251.938:45

Balansräkning för Svenska Numismatiska Föreningen

Tillgångar	31.12.1990	31.12.1991
Kontanter	120:30	7.535:80
Postgiro	43.537:59	245.864:03
Banktillgodohavanden	391.057:95	206.766:70
Obligationer	728.625:19	1.051.600:—
Aktiefond	200.000:—	200.000:—
Inventarier	1:—	1:—
Föreningens medaljsamling	1:—	1:—
Föreningens bibliotek	1:—	1:—
Lager: samlarmedaljer	7.043:—	6.882:—
samlarjetonger	1.000:—	1.000:—
boklager	1.000:—	1.000:—
Fordringar	487:50	671:50
Summa	1.372.874:53	1.721.323:03

Skulder och eget kapital

Donationsfonder och andra fonder

C W Burmesters medaljfond	125.878:40	125.878:40
C W Burmesters förlagsfond	188.634:—	200.634:—
N L Rasmussons stipendiefond	46.631:30	47.471:30

För särskilda ändamål reserverade medel

Belöningsmedaljers fond	9.228:20	9.228:20
-------------------------	----------	----------

Övriga skulder

Källskatt	4.000:—	4.600:—
-----------	---------	---------

Balanserade medel

Förskottsbetalda medlemsavgifter	39.245:—	45.470:—
Prenumerationsavgifter, NNUM	4.830:—	4.375:—
Förskottsbetalda Brennermedaljer	—:—	20.375:—
Förskottsbetalda minnesmynt, Gustav III	—:—	174.650:—
Förskottsbetalda NM XXXVIII	—:—	29.845:06
Föreningens eget kapital	954.427:63	1.058.796:07
Summa	1.372.874:53	1.721.323:03

Börsvärde på aktiefonden 31.12.1991	246.244:—
Börsvärde på obligationer 31.12.1991	1.190.943:—

RECENSIONER

Otto Mørholm: Early hellenistic coinage from the accession of Alexander to the peace of Apamea (336–188 B.C.). Cambridge University Press 1991. 273 s, 45 pl. ISBN 0-521-39504-6.

Den kongelige Mont- og Medaillesamling i Köpenhamn är ett av de kabinett, som gått i spetsen för forskningen om och samlandet av den grekiska antiken mynt. Betänk att i det stora internationella samlingsverket *Sylogé Nummorum Graecorum* den danska delen omfattar mer än 40 (!) delar. Författaren till det nu anmälda verket skrev om "The Danish contribution to the study of ancient numismatics 1780–1880" i boken "Den kongelige Mont- og Medaillesamling 1781–1981".

Mørholm (1930–1983) passar själv med den åran in i raden av det danska myntkabinettets "antika" eldsjäl. Hans bok var avsedd att täcka tiden fram till 30 f.Kr., betitlad *Hellenistic Greek coins*, såsom hans "opus majus." Hans förtida bortgång avbröt arbetet vid en tidpunkt, som motsvarar bokens slutliga titel. Titelns fred slöts mellan seleuciderna och romarna. Mørholms arbete har slutförts av Philip Grierson och Ulla Westermark.

Bokens text är uppdelad i tre partier, alla skrivna av Mørholm, och omfattande allmänna drag för myntningen. Alexander den store och diadocherna samt maktbalansens århundrade (östliga hellenismen). Varje parti är i sin tur indelat i olika antal kapitel.

*

Första partiet, som är betitlat "General features of the coinage", börjar med ett ka-

Over 25 Years we offer
Banknotes of
the World Mostly first Class
at fair price.
We sell-buy-trade.
Free Lists on request.

NORAY AG

Unter dem Walde
Ch-3932 Zeneggen VS
Switzerland

pitel om "Metals and weight standards." Vi får här en genomgång av utnyttjade legeringar och varifrån metallerna hämtades. Det blir en fängslande exposé från afrikanska Guldkusten och engelska Cornwall i väst till asiatiska Altai-bergen i öst, med uppgifter om hur antikens "stormakter" fick sina behov täckta. Om de "små" staterna sägs: "it seems certain that the vast majority of minor coin-producing states had no mines of their own and were thus forced to acquire metal either directly by purchase or through the public income from tolls and dues of various kinds, possibly also in some cases from liturgies of wealthy citizens." Vi presenteras också med siffror på värdebalansen mellan guld och silver, med olika vägar att bestämma legeringens sammansättning och metallens härkomst, m.m. Första kapitlet avslutas med uppgifter på viktstandard för i tidens olika myntningssystem ingående typer av drachm-mynt. Även Egyptens speciella bronsmyntning berörs.

Andra kapitlet ägnas under rubriken "Coin production and use" åt myntningsteknik, produktion, cirkulation och myntens funktion. Vi får handböckernas sedvanliga presentation, men i moderniserad form efter gjorda nya fynd, etc. Särskilt intresse visas för avers-stämpelns nyttjandegrad. Tidigare möjlighet – 10.000 mynt – ligger nu vid mer än 20.000 och vi får från olika håll exempel på hur långa tidsrymder vissa avers-stämplarna använts. Vi läser om "travelling mints" ("...connected with military undertakings, following the movements of an army and catering to its need for coinage"), om olika slag av "countermarks", om olika sätt att tolka myntfynd, om bakgrunden till kungarikernas myntning ("I have no doubt that in the kingdoms the prime motivating factor regulating the volume of coinage was the rise and fall in public expenses") samt om samma för stadsstaterna ("... most probably produced on some occasion when it was found opportune to propagate the fact of the independence and freedom of the city").

Tredje kapitlet behandlar "Types and inscriptions" och inleds med en genom-

Köpes

1/6 Riksdaler: 1783 RXE, 1809 (Karl XIII), 1817, 1828.

1/4 Riksdaler Specie 1833.

1/16 Riksdaler Specie 1849.

1/32 Riksdaler Specie 1851.

25 öre 1855 (mycket lång text).

2 öre SM 1755 (utan punkt efter årtalet).

1 Skilling 1812

(Likadana pilfjädrar som 1814 - 1817).

2 Skilling Banco 1835 (Likvånda sidor).

1 Skilling Banco 1853, 1854.

1/6 Skilling Banco 1844/35 (Oscar I).

Sten-Olof Andersson

Smålandsvägen 20 - 611 56 Nyköping

Tel. 0155/69616 (18.00 - 23.00)

gång av den övervägande religiösa figurvärlden på mynten ("Panhellenic deities together with local heroes, and their various sacred animals and attributes"), av de successiva förändringarna inom den samma och av introduceringen av härskarporträtt. Därefter ges många exempel på inskriptionernas utveckling och expansion. Kapitlet avslutas med "official imitations which have an important place in the study of Hellenistic numismatics", dvs de stora serier Alexander- och Lysimachos-mynt, som präglades av grekiska städer långt efter deras död, samt cistophorerna, som numera måste - trots inskriptioner - betraktas såsom kungliga emissioner ("an important royal coinage of the second century tries to efface its royal origin and to appear as a coinage issued by a number of cities").

*

Andra partiets titel lyder "Alexander and the Diadochi, 336 - c. 280" och inleds med ett kapitel om "Coins of Alexander's lifetime." Detta börjar med en genömgång av faderns och Alexanders mynttyper och deras standard samt av myntfigurernas betydelse, med Alexanders fortsatta prägling av faderns guldmynt för nordhandels skull och med drachm-myntens prägling efter attisk standard, vilket gjorde Alexanders drachmer till världsvärd. Med utgångspunkt i amerikanen Newell's forskningsresultat om Alexanders myntning får vi sedan följa Alexander under hans mångåriga persiska krig, som ledde till prägling av hans mynt på gamla, persiska myntverkstäder eller nyöppnade. Denna redogörelse är full av intressanta uppgifter: om tillkomsten av kungatiteln på vissa mynt, om tolkningen av Herakles' huvud ("Personally I have never been convinced by the arguments that Alexander was actually portrayed as Heracles on the tetradrachms during his lifetime, but, if he was, the early issues of Alexandria have the best claim to be regarded as portrait coins"), om vissa satrap-namn på mynt, etc. Kapitlet avslutas med en diskussion om mynten med anspelningar på Alexanders indiska fälttåg.

I nästa kapitel behandlas "Philip III and the early posthumous coinage." Här skild-

Prenumerera på
årsset och jubileumsmünt
från Norge, Danmark och Finland
genom oss.

Även utgåvor från hela världen.

Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Kungl Myntkabinettet

Utställningar: Ingång Narvavägen
(hörnet Linnégatan) 2 tr, Stockholm

Specialutställningar:
"Ur dolda gömmor"

"Gustav III:s medaljhistoria"
Från 28/3 1992

Ring i övrigt telefon 08-783 94 00
för information.

Museet:
Tisdag - söndag 12-17
Måndag stängt

Besökstid: tisdag 13-16
ingång Narvavägen

Besöksadress
(efter överenskommelse om tid
per telefon): Storgatan 41

Postadress:
Box 5405, 114 84 Stockholm
Tel: 08-783 94 00

ras Alexanders välbesedda successiva sönderfall under hans broder Philip III och son Alexander IV, under ett triumvirat och sedan uppdelat mellan satraper. Vi får veta, hur det gick med väldets många myntverkstäder, vilka som präglade för Philip och Alexander ("Some mints even coined exclusively in the name of Alexander, though it is not always easy to be sure whether this refers to the great conqueror or to Alexander IV"), vilka lydkonungar som började egen myntning, hur rikets olika delar successivt utvecklades till självständiga kungadömen under diadocherna. Vid läsningen om en så "stökig" tid är det skönt att ha ett utmärkt stöd i det fina bildmaterialet, eftersom Alexanders "efterträdare" fortsatte att prägla hans mynt ända till 300 B.C. "and, in some places, even longer."

Det tredje kapitlet handlar om "Egypt and its neighbours" och börjar självfallet med diadochen Ptolemaios' myntning, som genomgick olika stadier ("The changing types reflect the growing autonomy of Egypt under Ptolemy. Step-by-step he moved towards total independence of the Alexandrian coinage..."). Kapitlet avslutas med att berätta dels om Cyrenaicas skiftande kontakter med och beroende av Egypten och dess återverkningar på dess myntning och dels om provinsen Judea ("The existence of a special silver coinage for the temple-state of Judaea, even if consisting only of the smallest denominations, must... be regarded as a surprising exception for which no satisfactory explanation has yet been offered").

Det fjärde kapitlet har titeln "Syria and the East: Seleucus I." Det skildrar Seleucus' kamp för ett eget och utvidgat välde. Hans myntning har många orientaliska inslag. Det är därför särskilt intressant att följa författaren i hans egna tolkningar av vissa motiv och att klart övertygas av honom och inte av Newell. Han drar även en lans för Alexander på hans berömda Bucephalus på ett av mynten. Detta är ett lärorikt avsnitt på grund av Seleucus-väldets omfattning, men även därför att det berättar om präst-kungarna i Istakhr och om en myntande Sophytes i den indiska utkanten.

Andra avsnittets sista kapitel griper sig an med "Macedonia, Asia Minor and Greece" - Alexander-väldets urhem och första erövringar. Det börjar med att skildra stridigheterna inom dessa områden, med Demetrius Poliorcetes och Lysimachus som dominerande personligheter. Myntningsstäder och länder skifter ägare och myntningen följer olika regler med varierande symboler, alla förklarade, med fortsatt Alexander-myntning på sina håll under ett övergångsskede. Huvuddelen av kapitlet ägnas dock "Lesser dynasts and cities of Greece and Asia Minor." Först berättas om några myntande småfurstar norr om Makedonien (paeoner, traker och illyrier). Författaren säger sedan: "Until fairly recently it was a general assumption that the extension of Macedonian rule over Greece and Asia Minor meant that the city coinages in the districts under Macedonian rule came with few exceptions to an end." För att bevisa motsatsen tar han dessa ord till utgångspunkt för en mer än 10 sidor lång genömgång av myntningen på grekiska fastlandet och öarna samt i Mindre Asiens grekiska städer, som visar hur den fortsatt, i vissa fall in på 200-talet. Detta antal sidor är ett gott tecken på detta verks gedigenhet och värde för epoken samlare. Sist behandlas Mindre Asiens Svartahavskust, som inte intogs av Alexander utan utvecklades självständigt med myntande städer och furstar.

*

Bokens tredje parti har titeln "The balance of power: Eastern Hellenism, c. 280 - 188" - en period som enligt inledningsorden började med "an uneasy balance of power . . . in the eastern Mediterranean world" och slutade med "the dissolution of the political system of the Hellenistic golden age." Partiets första kapitel handlar om ptolemaerna under tiden 283-200 B.C., dvs Ptolemaios II-V. Det är en komprimerad redogörelse för dessa kungars myntning, men den är ytterst detaljrik på det som ger dessa, mången gång mycket vackra mynt, deras särstatus. Den som är särskilt intresserad av deras bronsmynt får för Ptolemaios II och III noggranna uppgifter för 8 resp 10 nominaler. I förbigående berörs även Cyrenaica.

Det andra kapitlet ägnas "The Seleucids", vilkas myntning var så omfattande, att den här beskrivs i tre olika avsnitt, varav det första omfattar "The central region, 281-187", alltså norra Syrien och Cilicien. Kapitlet inleds med en presentation av guden Apollo, som i olika gestalter "became a coat of arms for the dynasty and was used down into the second century for the coinages in the noble metals as well as for some bronze issues." Antiochus I och Antiochus III får sin myntning i detta område redovisad i dess starkt skiftande omfattning.

Det andra avsnittet ägnas "The Eastern satrapies and the successor states in the East, 281 - c. 187", med en genomgång av nämnda kungars myntning i olika städer samt med en redogörelse för upplösningstendenserna i seleucidrikets östligaste

delar, som inbjuder till vissa olika tolkningar ur såväl historisk som numismatisk synpunkt.

Kapitlet avslutas med "Western Seleucid mints", som ägnar särskilt intresse åt uppriktliga medlemmar av kungaätten och deras myntning. Läsningen av kapitlets budskap underlättas betydligt av två kartor, som utvisar seleucidväldets huvudvägar och myntstäder.

Det tredje kapitlet har rubriken "Asia Minor, Macedonia and Greece." Det är indelat i fyra avsnitt och börjar med "The lesser kingdoms of Asia Minor, c. 281 - 188", som beskriver myntningen i Pergamon, Bithynien, Pontus och Cappadokien. Författaren ägnar myntens bildvärld särskilt intresse, som tex Pontus med iranska härskare ("The meeting of Greek artists with oriental models has created a unique and exceptional portrait art that stands quite isolated and outside the main development of portraiture in the Hellenistic age"). Andra avsnittet behandlar "The kingdom of Macedonia, c. 281 - 196." Det var en på skilda områden omströmd tid, som här skildras i myntning och myntutseenden.

I avsnittet "Posthumous Alexanders and Lysimachi and related coinages" färdas vi från Peloponnesos via Svarta Havets västra kust till Mindre Asiens kuster och övärld från ort till ort i en spännande blandning av historia och Alexanderefterpräglighet. Till och med vid persiska golfen skedde efterpräglighet. Även Lysimachus' drachmer efterapades av städer kring Hellesponten, främst av Byzantium, vars rika myntning ägnas särskild uppmärksamhet.

Författaren konkluderar avsnittets budskap med följande ord: "While the posthumous Alexander coinage represents a truly international coinage, circulating freely wherever the Attic weight standard was accepted, the production of posthumous Lysimachus coins was more geographically restricted."

Tredje kapitlets sista avsnitt handlar om "Leagues and cities in Greece and Asia Minor, c. 280 - 190." Det är en sakligt fantastiskt fin vävning av ligors och städers myntning, som författaren presenterar på blott 13 sidor. Inte underligt, för resten, att den antika grekiska världens myntning tilldragit och fortfarande tilldrager sig sådant intresse, även ur konsthistorikernas synpunkt!

Mörkhols förtida bortgång har gjort, att boken är en torso, men en verkligt expressiv sådan. Den har därför fått en särskild epilög - "The end of Macedonian coinage" av Mörkholm och "Later Hellenistic coinage" av Philip Grierson - för att ge ett lämpligt slut på resan genom den grekiska hellenismen. Griersons 18-sidiga exposé inleds med orden "The last two centuries of Hellenistic coinage evolved in the shadow of Rome", men även i hans text fästes vår uppmärksamhet på myntningens spännande historia och "sköna" sidor.

*

Boken avslutas med flera bilagor. Utöver de 45 planscherorna får vi härskarlängder, ordlista och bibliografi (vilken rikedom på hänvisningar!).

En bok väl värd sitt pris (£60-). Finns att läsa i föreningens bibliotek, när detta åter öppnas.

NUF

Monica Golabiewski Lannby: Ödetofta offerkällor. Barnabrunnarna och deras gåvor. Smålands museums skriftserie nr 5. Kulturspridaren förlag, Växjö, 35 s, illustrerad. Växjö 1992. ISBN 91-87674-04-1. Ca pris 50.-.

Numismatiken har på senare år bräddat sitt verksamhetsfält på ett mycket lockande sätt. Man skulle kunna säga att ämnet, vid sidan av de traditionella numismatiska frågeställningarna, numera även tangerar problem som vanligtvis hör hemma i andra vetenskaper. Denna lilla skrift om Ödetofta offerkällor är ett strålande exempel på detta. För första gången får vi här möta företeelsen offerkälla i ett numismatiskt sammanhang. Här är det inga glänsande antika guldmynt som står i centrum för intresset utan mynt av ett helt annat slag. Det är inte fråga om ett studium av mynten i sig, deras tillverkningsätt eller vad de avbildar. Euhuru bibehållande en noggrannhet som hör numismatiken till, behandlas mynten här utifrån en ny aspekt, nämligen som ett uttryck och ett redskap för en mänsklig tro.

Skriften är både välskriven och spännande, med källhänvisningar som väcker nyfikenhet och lust att läsa mera.

Sedan minnes tider har källvatten ansetts besitta olika egenskaper. En del var verksamma mot ofruktbarhet, andra mot ögonsjukdomar och åter andra tilldrogs särskild kraft mot barnsjukdomar. I Kungliga Myntkabinetets samlingar finns myntfynd från många olika svenska offerkällor. De som behandlas här - barnabrunnarna i Ödetofta - har använts som offerkällor under mycket lång tid.

Ödetofta by ligger i Tolgs socken i Småland. Öster om byn, inne i skogen, i den norra kanten av en vidsträckt mosse, ligger tre källor på en liten trädbevuxen kulle. Källorna omnämns redan på 1600-talet av Petter Rudebäck i hans stora arbete om "Smäländske antiquiteter". På 1800-talet var källorna fortfarande i bruk. I *Ny Smålands Beskrifning* kunde man på 1840-talet läsa att "barnabrunnarna, några källor vid Ödetofta, begagnas än att däri bada små barn mot vissa sjukdomar. Pengar nedlages sedan i betalning."

År 1901 hittade arbetaren Frans August Lundberg ett mynt när han skulle undersöka djupet i en av källorna vid Ödetofta. Vid fortsatta undersökningar påträffades fler mynt. Sammanlagt hittades 5,943 mynt, polletter och jetonger i denna småländska mosse! Fyndet vidarefördrades till Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm, där de senare bestämdes och förtecknades av fru Rosa Norström vid Kungliga Myntkabinetet samt antikvarie Bror Schnittger, föreståndare för KMK 1915-1924. Det äldsta av de i tid sammanhängande mynten är från år 1573. Sedan kan man följa, nästan år för år, hur människor kastat mynt i det friska vattnet. Tyvärr är mynten idag skingrade - det var inte så självklart förr att man skulle hålla ihop ett fynd. Några få mynt samt en del andra föremål finns dock fotograferade. Nu publiceras fyndet "i sin helhet för att i någon mån gottgöra dess försvinnande och för att åt eftervärlden på något sätt bevara vad som en gång egentligen var ämnat åt de underjordiska makterna."

Katarina Schoerner

AUKTIONER

SVENSKA

- Maj 5 Stockholm, SNF:s
vårauktion
16 Göteborg, Antikörens

UTLÄNDSKA

- Maj 1 London, Spink
6-8 Frankfurt, Peus Nachf
13 London, Glendining's
13-16 München, Hirsch Nachf
25-27 Frankfurt, Frankfurter
Münzhandlung
27 London, Glendining's
Juni 4-5 London, Glendining's
9 London, Spink
Juli 8 London, Glendining's
Sept 9 London, Glendining's
15-17 Zürich, SBV
16-18 London, Glendining's
21 London, Glendining's
23-26 München, Hirsch Nachf
30-2 Okt,
Osnabrück, F.R. Künker
Okt 12 London, Glendining's
14 London, Spink
19-20 Zürich, Bank Leu
Nov 4 London, Glendining's
4-6 Frankfurt, Peus Nachf
11-13 Köln, Münz Zentrum
19-21 München, Hirsch Nachf
24-26 Frankfurt, Frankfurter
Münzhandlung
25 London, Glendining's
Dec 9 London, Glendining's

MÄSSOR

SVENSKA

- Aug 12-16 Skellefteå, Kuriosum

UTLÄNDSKA

- Maj 22-24 Gol i Hallingdal,
Nordisk Mynt -92

Höjning av annonspriserna

Svensk Numismatisk Tidskrift kommer att höja annonspriserna från och med nr 6 1992. Dessa har varit oförändrade i drygt tio år, medan tryckkostnaderna har stigit avsevärt under samma period. Vi ber samtidigt våra annonsörer att notera att SNT:s annonspriser fortfarande är mycket konkurrenskraftiga!

De nya priserna har ännu inte fastställts utan presenteras först i nästa nummer.

FÖRENINGAR

ALINGSÅS NUMISMATISKA FÖRENING har möten första torsdagen i februari - april och oktober - december i Sparbankens filmsal kl 19.00. Upplysningar: tel 0302-130 69. ESKILSTUNA NUMISMATISKA FÖRENING har möten på Nya Gästis kl 19.00 sista tisdagen i varje månad utom december. Auktion varje gång.

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad (utom i juli och augusti). Apollögården vid Almvägen, Fagersta. Tid: kl 19.00. Upplysningar: tel 0223-116 71.

FALU-BORLÄNGE MYNTKLUBB. Möteslokaler Borlänge, Samlaren, biblioteket Borganäsvägen, Falun, Kristinegården, Kristinegatan 9-11. Uppl tel 0243-258 56.

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING. Auktionsmöten med föredrag hålles andra måndagen i månaden kl 18.45 i Traktören (Tr), Köpmansgatan 20. Studiecirkelarna möts i klubblokalen (KL), Skeppsbron 4v, 18.30. Medalcirkeln 1:a onsd och Fotocirkeln 3:e onsd. Antik- och Medeltidsektionen 4:e torsd och Utlandscirkeln sista sista tisd i månaden. GNF, Box 5289, 402 25 Göteborg. Kontaktman: Bo Nordell, 031-17 79 70 (dagtid). Anbud: Anders Falk, 031-13 31 41.

HALMSTADS MYNTKLUBB har möten med auktion i Klara-salen kl 18.30 den första måndagen i varje månad utom juli - aug. Upplysningar: 035-12 96 76.

HÖÖRS MYNTKLUBB har möte med auktion i Höörs Plåts matsal den andra torsdagen i varje månad utom juni-aug. Upplysningar: Evert Olofsson 0413-221 51.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria tisdagen i varje månad (utom juni - augusti) kl 19.00 i SPF, S. Långgatan 39, Kalmar. Upplysningar: 0480-159 29, 703 43.

KARLSKOGA NUMISMATISKA FÖRENING har möten andra onsdagen i varje månad (utom juni, juli och aug.) kl 19.00 i S-E-Banken, Torget, Karlskoga. Auktioner vår och höst. Upplysningar 506 41 eller 365 39.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad i SPF-lokaler, Djulög. 51, Katrineholm. Upplysningar: tel 0150-210 45 el 151 00.

MYNTKLUBBEN KLIPPINGEN har myntträff första tisdagen i jan.-april, sept.-dec. Lokal: G. A. skolans matsal, S. Järnvägsgränd, Sundsvall. Information om mynt, värdering, auktion, lotterier. Köp och sälj. Tel. 060-55 64 18, 11 35 03.

LUNDS NUMISMATISKA FÖRENING. Myntträffar med aktiviteter och auktion kl. 19.15 6/5 i "Utbildningshuset", Åkergr. 1, Lund. Upplysningar: vard 046-14 43 69 kvällar 046-13 46 47.

FÖRENINGEN NORDVÄSTMYNT håller sammanträde med auktion i Folkets Hus, Klippan, kl. 19.00, andra fredagen i varje månad. Upplysningar och auktionslista tel. 0451-132 88.

NOLA MYNTKLUBB har möten 3:e tisdagen varje månad augusti - april, utom december. Lokal: Nolaskolan sal 316, Örnsköldsvik. Uppl. tel 0660-166 48 eller 0660-402 20.

NORRKÖPINGS MYNTKLUBB har möte med auktion kl 19.00 tredje tisdagen varje månad utom i maj - augusti i Ektorps fritidsgård. Auktionsvisning börjar kl 18.00. Även icke medlemmar är välkomna. Beställ lista på tel 011-12 50 12.

NÄSSJÖ MYNTKLUBB har möte med auktion på Gustavssons Trafikskola, Rådhusgatan 33, Nässjö sista tisdagen i varje månad utom dec, juni - juli. Upplysningar: tel 0383-158 35 kl 07.00 - 09.00.

SAMLARKLUBBEN NUMIS, Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar: tel 0910-186 80.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB har möten kl 19 första onsdagen i varje månad (ej juli - augusti). Lokal: Valbo Kommunhus. Upplysningar: tel 026-18 18 36.

SIGTUNA MYNTKLUBB har möten onsd 6/5 kl 19.00 i klubblokalen Rosersbergsvägen 27 B i Rosersberg (auktioner, lotterier, bytesverksamhet mm). Klubblokalen öppen helgfri onsd 13.00 - 17.00 sept - maj (auktionsobjekt och bibliotek). Uppl 0760-381 90.

MYNTKLUBBEN SKILLING BANCO, Linköping, har möten andra helgfria torsdagen i varje månad (utom maj - augusti) i Huvudbiblioteket, Hunnebergsgatan 8, Linköping i Lindblomsrummet 1 tr upp kl 18.30-21.00. Årligen anordnas en antik- och samlarmässa samt en resa till Frimynt i Helsingborg. Upplysningar: tel 013-12 22 62.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING håller möten sista torsdagen i varje månad utom juni - augusti på IOGT, Kungsgatan 16 A. Klubblokaler: Kungsgatan 38 A, Malmö, håller öppet varje tisdag kl 19-21 under september - maj.

SKÖVDE NUMISMATISKA FÖRENING Lokal: Servicehuset Bagaren, Hertig Johansgatan 22 A, Skövde. Upplysningar: tel 0500-808 50 (Thord Lund).

UTSTÄLLNINGAR

Gustav III hyllad

Som SNT redan meddelat öppnades Kungl Myntkabinettets utställning *Gustav III:s medaljhistoria* den 27 mars i medaljsalen. Professor Erik Frykman, sekreterare i Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Historie, invigningstalade. Det var ju just Gustav III som återupprättade denna akademi (1786) och ställde Kungl Myntkabinettet under dess överinseende, något som bestod till 1975.

Utställningen står över sommaren till oktober. Dess kommissarie har varit medaljvårdningens chef Tamás Sárkány, som också författat större delen av katalogen (egentligen är det två – en skrift om medaljserien som sådan, och en separat skrift med själva medaljerna). Katalogen kommer att anmälas i ett senare nummer. Den kan beställas från Kungl Myntkabinettet (tel 08-783 94 29) eller köpas i museibutiken.

SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB. Möten 16/4, 21/5 kl. 18.30 på Folkare fotoklubb, Teleg. 19, Avesta. Upplysningar: tel 0226-562 78.

TRELLEBORGS MYNTKLUBB har möte andra måndagen i månaden kl 18.30 i Sparbanken Skånes samlingsal, CB Friisgatan 4 A, Trelleborg. På programmet står auktioner, föredrag, lotterier mm. Upplysningar: tel 0410-241 31.

TÄLJE MYNTKLUBB, Södertälje, har möte i Wendelas rum, biblioteket Luna, kl 19.00 andra tisdagen i varje månad utom juni, juli, augusti och december. Upplysningar: tel 0755-102 03.

NUMISMATISKA KLUBBEN I UPPSALA har möten på Uppsala Universitets myntkabinett. Tid: 19.00. Upplysningar: 018-54 97 11.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har möte med auktion sista fredagen i varje månad utom december på Kulturhuset, Storgatan 20, Vetlanda kl 19.15. Visning från kl 18.15. Upplysningar: tel 0383-158 35 kl 0700-09.00.

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, har möten andra måndagen i varje månad utom juni, juli och augusti. Föredrag och dyl följs av auktion. Servering. Upplysningar: tel 0345-112 95. Lokal: Biblioteket, Smålandsstenar (källarlokalen).

VÄRENDIS NUMISMATISKA FÖRENING har sammanträden i Röda Korsets lokaler, Hovsg II, Växjö. Upplysningar: 0470-731 14.

VÄSTERBERGSLAGENS MYNTKLUBB har möten första torsdagen varje månad oktober – maj kl 19.00. Gamla Bangatan 45, Ludvika.

VÄSTERÅS MYNTKLUBB har möten på kafeterian, Vallby friluftsmuseum kl 19.00 första onsdagen i månaden. Närvarolotteri vid varje möte. Upplysningar: tel 021-757 87 (efter kl 18).

ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har möten i M-lokalen, Järntorgsgatan 3, 23/9, 21/10, 25/11 kl 19. Upplysningar: tel 019-13 52 13.

KONGRESSER!

Kommande kongresser (5)

Jfr SNT nr 3/1991: 50. — Inskrivningen vid sommarens *internationella genealogi- och heraldikkongress* i Uppsala börjar redan lördagen den 8 augusti kl 14. Efter ekumenisk morgonmessa i Trefaldighetskyrkan på söndagsmorgonen kl 9 öppnas kongressen kl 11-13 i universitetsaulan av universitetets rector magnificus, professor Stig Strömholm, som är kongresspresident, och avslutas på torsdagskvällen – efter en gemensam utfärd till Skokloster – med festbankett i slottets rikssal. Stockholmsutfärden äger rum tisdagen den 11 med visningar av Riddarholmskyrkan och Riddarhuset, varefter besöks specialutställningarna i Bernadottebiblioteket på Kungl Slottet (en heraldisk utställning i samarbete med Kungl Biblioteket) och om turneringar på Livrustkammaren eller militära fälttecken på Armémuseum. Efter 1 maj efter kongressavgiften 2.000 (för följeslagare 1.000) kr till postgiro 3 94 83-3 (Uppsala Turist & Kongress: "ICGH-92").

— *The sixth English Genealogical Congress* arrangeras – under beskydd av HKH Prins Michael av Kent – av Federation of Family History Societies, Institute of Heraldic & Genealogical Studies och Society of Genealogists vid University of Warwick i Coventry (Rootes Social Building) måndagen den 10 – lördagen den 15 augusti 1992. Avgift £25.00 (helpension). Anmälan till Miss Stella Colwell, BA, FSG, Congress Organiser, Woodland View, Polstead Hill, Polstead, Colchester, Essex CO6 5AH.

L. P-n

MINNESMEDALJ ÖVER GUSTAV III

1792 • 1992

UTGIVEN AV

SAMFUNDET KUNGL MYNTKABINETTETS VÄNNER

Till 200-årsminnet av Gustav III:s död har Samfundet Kungl Myntkabinettets Vänner låtit prägla en medalj på Myntverket i Eskilstuna, som också svarar för marknadsföring och distribution. Konstnär är Ernst Nordin.

Konung Gustav III avled den 29 mars 1792 av de skottskador han ådragit sig vid operamaskeraden den 16 i samma månad. Det blev, som en framstående svensk historiker sagt, mycket lugnare i Sverige, men också tråkigare.

Gustav var utan tvekan den främsta kulturpersonligheten bland våra regenter – såväl i egenskap av mecenat och inspiratör som av skapande kraft. Hans uppfostran var starkt franskinfluerad – med denna bakgrund såg han som en av sina främsta uppgifter att befordra kulturen i vårt land. På grund av personligt intresse blev det i hög grad teatern som han kom att gynna – man kan nästan säga att han skapade den. Den svenska operan – med text på modersmålet – tillkom, så även den dramatiska teatern. Självt författade han ett flertal skådespel. Bland hans övriga insatser kan nämnas instiftandet av Svenska Akademien (1786), reorganisationen av Vitterhetsakademien och gynlandet av konstutvecklingen – arkitektur, skulptur, porträttkonst. Den gamla Ritakademien ombildade han redan 1773 till en verklig konstakademi.

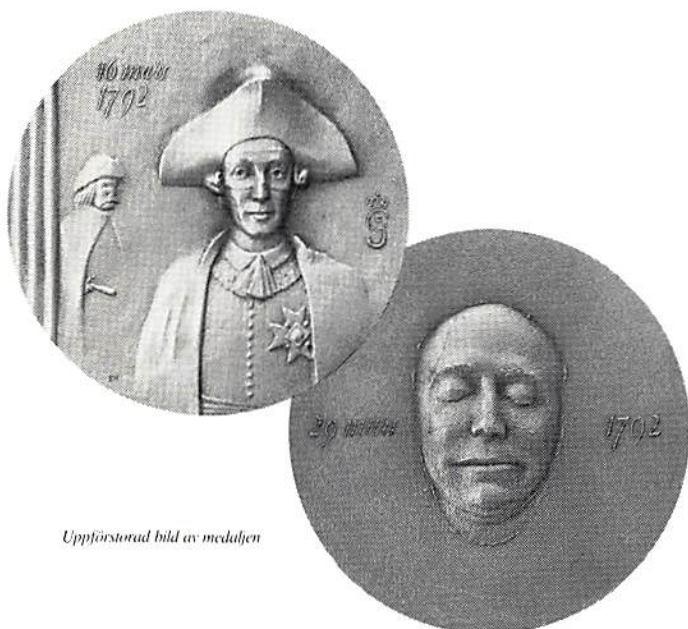
Åtsidan visar hur kapten Anckarström står i begrepp att avlossa ett skott mot konungen på operamaskeraden, Gustav III:s monogram samt datum för händelsen, 16 mars 1792.

På frånsidan har konstnären avbildat Gustav III:s dödsmask och angivit dödsdatum, 29 mars 1792.

Medaljen mäter 45 mm och slås i guld, silver och medaljbrons. Fakta meddelas i vidstående ruta. Beställningen kan göras direkt till Myntverket, tel 016-12 03 00.

LARS O. LAGERQVIST

Museidirektör
Kungl. Myntkabinettet

Uppförstorad bild av medaljen

Fakta om medaljen

Metall	Diam	Vikt	Upplaga max	Pris
Guld 18 K, numr uppl	45 mm	80 g	40	10 950:-
Silver 999/1000	45 mm	50 g	650	490:-
Medaljbrons	45 mm	45 g	350	260:-

I priserna ingår etui, frakt och moms. De gäller t o m 31 oktober 1992. Leverans sker mot postförskott.

AB TUMBA BRUK MYNTVERKET

BOX 401, 631 06 ESKILSTUNA. TEL. 016-12 03 00